

บทที่ ๒

แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ พิธีกรรมและเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

บทนี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ พิธีกรรมและเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งผู้วิจัยจะได้อธิบายถึง ความหมายของเทวดา ประเภทของเทวดา หลักธรรมที่ทำให้เกิดเป็นเทวดา อายุขัยของเทวดา ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับเทวดาและความเชื่อของชาวอีสาน มีรายละเอียดดังนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ

๒.๑.๑ ความหมายของความเชื่อ

หลักความเชื่อได้แสดงออกในการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้นับถือศาสนานั้น ๆ ซึ่งมีกฎหรือบัญญัติ ที่เรียกชื่อต่างๆ กันเป็นแนวทาง อย่างเช่น พุทธศาสนามีศีล ๕ และหลักศีลธรรมจริยธรรม หลายประการตามในพระไตรปิฎก ศาสนาคริสต์มีบัญญัติ ๑๐ ประการ และบทบัญญัติอื่นๆ ที่ปรากฏในพระคัมภีร์ไบเบิล ศาสนาอิสลามมีหลักเกณฑ์อย่างละเอียด ในการดำเนินชีวิต ในทุกด้าน เหล่านี้เป็นต้น ดังนั้น ปรัชญาทั้งหลายจึงได้ให้ความหมายของความเชื่อไว้ดังนี้

คำว่า ความเชื่อ ก. หมายถึงเห็นตามด้วย มั่นใจ ไว้วางใจ^๑

ความเชื่อ (Beliefs) หมายถึง เห็นด้วย มั่นใจ ไว้วางใจ และนับถือ^๒ ใจยอมรับว่าจริง แต่ต้องมีความรู้ตัวและเข้าใจเป็นผมเนื่องมาจากความคิดความรู้สึกของตนเองเท่านั้น โดยไม่มีการพิสูจน์ เป็นทัศนคติของแต่ละบุคคลในการที่จะยอมรับสิ่งที่ได้รู้ได้เห็นโดยไม่ต้องการเหตุผลมาอธิบาย^๓ และเป็นการยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์หรือสังคม แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ไม่สามารถจะพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความยำเกรง^๔ การยอมรับหรือการยึดมั่นนี้อาจมีหลักฐานที่จะพิสูจน์ได้หรือไม่มีหลักฐานที่จะพิสูจน์สิ่งนั้นให้เห็นจริงก็ได้^๕

^๑ ราชบัณฑิตสถาน,พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น,๒๕๔๖) หน้า ๓๗๒.

^๒ มานิต มานิตเจริญ, พจนานุกรมใหม่-ทันสมัยสุด, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การพิมพ์พระนคร ,๒๕๑๔) หน้า ๔๕๓.

^๓ TheUniversity of Chicago, The New Encyclopaedia Britanica : University Chicago Press, ๑๙๘๕) ,p.๖๓.

^๔ ทศนิยั ทานตวณิช, คติชาวบ้าน, (ชลบุรี: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน , ๒๕๒๓),หน้า ๒๒๔.

^๕ พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร, ป.ธ.๙), โลกที่ปณี, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๙.

ความเชื่อ คือ การยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ความเชื่อเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกผู้ทุกนาม ซึ่งมนุษย์ได้สัมผัสผ่านอายตนทั้ง ๖ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) ซึ่งอันเป็นต้นเหตุของความเชื่อ เมื่อเกิดการบ่มเพาะความเชื่อ โดยอาศัยสิ่งแวดล้อมที่ได้สัมผัสเป็นประจำ ช่วยให้ความเชื่อเจริญเติบโตเกิดเป็นรูปสัญลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง จึงก่อเกิดความเชื่อทั้งเป็นรูปธรรมและนามธรรม^๖

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน กล่าวถึงความเชื่อว่า ความเชื่อเป็นพื้นฐานที่ทำให้เกิด การกระทำต่าง ๆ ทั้งด้านดีและด้านร้าย คนเราจึงมีทั้งความเชื่อและความไม่เชื่อเป็นของตัวเอง การจะกำหนดให้คนเชื่ออย่างเดียวกันเป็นไปได้ยาก ความเชื่อจึงแบ่งเป็น ๒ ชนิด คือ ความเชื่ออย่างมีเหตุผล และความเชื่ออย่างไม่มีเหตุผล ความเชื่อด้วยศรัทธา และปัญญาของตน ความเชื่อไม่คลอนแคลน ความเชื่อในโลกุตตรธรรม เป็นความเชื่ออันยอดเยี่ยม เพราะจะนำพาบุคคลที่เชื่อให้เข้าถึง นวโลกุตตรธรรม คือ มรรคผลและนิพาน อันเป็นความเชื่อขั้นสูงสุด อย่างไรก็ตาม ความเชื่อมักเกิดจากความคิดคำนึงว่าสิ่งนี้ดี สิ่งนั้นไม่ดี จะต้องส่งผลกระทบเช่นนั้นแล้ว จะเป็นเช่นนั้น ความเชื่อที่ปรากฏเป็นข้อห้าม ย่อมเป็นสิ่งที่ท้าทายต่อสติปัญญาของมนุษย์ผู้นำสมัย หากศึกษาอย่างถ่องแท้จะทราบเจตนารมณ์ของบรรพบุรุษถึงข้อห้ามต่าง ๆ นั้นทรงคุณค่าเพียงใด

กล่าวโดยสรุป ความเชื่อเป็นสิ่งที่มนุษย์ค่อยๆ เรียนรู้และทำความเข้าใจโลกที่เป็นมานานหลายพันปี และเชื่อว่าอำนาจลึกลับที่จะทำให้นมนุษย์ได้รับผลดีผลร้าย เมื่อมนุษย์กลัวอำนาจลึกลับนั้นก็กระทำการสิ่งต่างๆ เพื่อมิให้ถูกลงโทษและเพื่อให้อำนาจนั้นพึงพอใจ ต่อมาจึงมีพิธีกรรมต่างๆ เพื่อบูชา เช่นเทพเจ้า เพราะเชื่อว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดขึ้นต้องมีผู้บันดาล ให้มนุษย์ตั้งเทพเจ้าประจำสิ่งนั้นๆ ขึ้น” ความเชื่อเกิดจากสภาพที่บุคคลให้ความมั่นใจเห็นคล้อยตาม และพร้อมที่จะปฏิบัติตามสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้วนำไปถ่ายทอดให้บุคคลอื่นได้ทราบเพื่อต้องการให้เกิดความมั่นใจ เห็นคล้อยตาม และปฏิบัติตามด้วยโดยไม่คำนึงว่าความเชื่อนั้นๆ มีเหตุผลที่สามารถพิสูจน์ได้หรือไม่ และชี้ให้เห็นว่าความเชื่อของคนมีมูลเหตุมาจากความไม่รู้ ความไม่รู้ทำให้เกิดความกลัว ครั้นเมื่อมีความกลัวแล้วจึงคิดสร้างความเชื่อขึ้นมาเพื่อให้เป็นที่พึ่งทางใจ ความเชื่อบางอย่างอาจหมดความจำเป็น ไม่มีประโยชน์ ไม่มีความหมายโดยตรงต่อชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาถึงเหตุและผล รวมทั้งสาระที่เกิดจากความเชื่อในสิ่งต่างๆ

๒.๑.๒ ความเป็นมาของความเชื่อ

ความเชื่อเป็นเรื่องของนามธรรม แต่ในขณะเดียวกันก็มีลักษณะของรูปธรรมแฝงอยู่ด้วยความเชื่อเกิดจากการถูกอบรม สะสมประสบการณ์ต่าง ๆ แล้วสรุปออกมาเป็นระบบความเชื่อ การศึกษาระบบความเชื่อของสังคมที่ประกอบด้วยปัจเจกชน ก็ต้องมองสิ่งที่เขาประพฤติปฏิบัติกันอยู่ในชุมชนต่าง ๆ ซึ่งสังคมมนุษย์ทุกแห่งไม่ว่าจะเป็นสังคมใด ต่างก็ยังมีระบบความเชื่ออยู่ เพียงแต่ในสังคมแต่ละสังคม

^๖ นันทนา ขุนภักดิ์, รายงานการวิเคราะห์ความเชื่อของชาวไทยในสวัสดิศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์, พ.ศ. ๒๕๓๐) หน้า ๒๔๖

^๗ ดนัย ไชโยธธา, ลัทธิ ศาสนาและระบบความเชื่อ กับประเพณีนิยมในท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรินต์ติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๘), หน้า ๔๙.

ความเชื่อมีวิวัฒนาการตามลำดับขั้นตอนดังนี้^{๔๘}

๑. ความเชื่อวิญญาณในธรรมชาติ เป็นความเชื่อที่ว่าธรรมชาติเหล่านั้นมีตัวตน อำนาจพิเศษ และก่อเกิดคุณและโทษแก่มนุษย์ได้ จึงได้เกรงกลัวและกราบไหว้

๒. ความเชื่อในคติถือผีสางเทวดาหรือวิญญาณนิยม เชื่อว่าในธรรมชาติทั้งหลายมี เจตภูตหรือวิญญาณ ที่มีอำนาจทำให้เกิดความทุกข์อาจเป็นมารร้าย ผีสาง ส่วนที่ทำให้เกิดสุขอาจเป็นเทวะ สร้างภาพเหล่านั้นขึ้นตามความนึกคิดของตนเอง เป็นเทพเจ้าหรือผีสางเทวดาแล้วนับถือในภาพนั้น

๓. ความเชื่อวิญญาณบรรพบุรุษ เชื่อว่าวิญญาณบรรพบุรุษที่ตายไปแล้วไม่ได้ไหน ยังคงปกป้องรักษาดูแลบุตรหลานของตนอยู่ ทำให้เกิดการบูชาวิญญาณบรรพบุรุษ

๔. ความเชื่อในเทพเจ้าหลายองค์หรือพหุเทวนิยม มีการสร้างภาพเทพเจ้าตามมโนคติของตน โดยคิดเห็นว่าธรรมชาติอย่างใดควรมีรูปเป็นอย่างไร และธรรมชาติอย่างไหนมีอำนาจสูงกว่ากันอย่างไร เทพเจ้าแต่ละองค์มีอำนาจลดหลั่นกัน และมีหน้าที่แตกต่างกัน

๕. ความเชื่อในพระเป็นเจ้าองค์หนึ่งของชนกลุ่มหนึ่งหรืออติเทวนิยม เป็นการนับถือเทพเจ้าตามกลุ่มชั้นวรรณะของตนไม่ปะปนกัน

๖. ความเชื่อในพระเป็นเจ้า องค์เดียวหรือเอกเทวนิยม เป็นความเชื่อว่ามีพระเจ้าของโลกนี้ มีพระเจ้าของโลกอื่นอยู่เพียงองค์เดียว เป็นมหาเทพผู้สร้างสรรพสิ่ง ทรงอำนาจยิ่งใหญ่เป็นวิบุรุษ

๗. ความเชื่อในปัญญาของมนุษย์ใช้เหตุผล ไม่ยอมขึ้นอยู่กับอำนาจของสิ่งที่มองไม่เห็นและไม่สามารถพิสูจน์ได้ ความรู้เหตุผลคือลำดับสูงสุดแห่งปัญญาของมนุษย์ เป็นมูลเหตุให้เกิดพระพุทธศาสนา^{๔๙}

ความเชื่อเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์ ความเชื่อเหนือธรรมชาติย่อมมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์ หมายถึง เชื่อในพลังอำนาจที่จะบันดาลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งในจักรวาล^{๕๐}

สรุปว่า ความเชื่อของมนุษย์เกิดจากความรู้สึกว่า ไม่ปลอดภัยจากอำนาจเหนือธรรมชาติ เมื่อเกิดเหตุการณ์ทางธรรมชาติที่ทำอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สินของมนุษย์ และเมื่อมนุษย์หาเหตุมาอธิบายไม่ได้ จึงเกิดความคิดว่าต้องมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งบันดาลให้เป็นไป และสิ่งนั้นจะต้องมีอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งไม่สามารถบอกได้ว่าอำนาจเหนือธรรมชาตินั้นคืออะไร จึงมีจินตนาการขึ้นตามความรู้สึกว่าสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งไม่สามารถบอกได้ว่าอำนาจเหนือธรรมชาตินั้นคืออะไรจึงมีจินตนาการตามความรู้สึกว่าสิ่งนั้นมีอำนาจเหนือธรรมชาติคือภูติ ผี ปีศาจ วิญญาณ เทวดา นางไม้ เป็นต้น

๒.๑.๓ ระบบความเชื่อ

ความเชื่อของมนุษย์เกิดขึ้นจากความไม่รู้^{๕๑} ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสว่าเป็น “อวิชชา” เมื่อได้พบเหตุการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ฟ้าผ่า แผ่นดินถล่ม จึงเกิดความคิดว่าต้องมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งกระทำให้เกิดขึ้น

^{๔๘} ดนัย ไชโยธธา, ลัทธิต ศาสนาและระบบความเชื่อ กับประเพณีนิยมในท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๘), หน้า ๔๙-๖๓.

^{๔๙} ราชบัณฑิตยสถาน, พระเป็นเจ้า แปลจาก God, พจนานุกรม ศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๔๖.

^{๕๐} ศรีศักร วัลลโภดม อ้างใน ดนัย ไชโยธธา, ลัทธิต ศาสนาและระบบความเชื่อ กับประเพณีนิยมในท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๘), หน้า ๗๓.

^{๕๑} สัญญา สัญญาวิวัฒน์และปภาณี จิตติวัฒนา, ศาสนาและความเชื่อในกรุงเทพมหานคร, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๑๔.

จึงพากันสร้างผี วิญญาณ เทพารักษ์ขึ้น แล้วพากันนึกคิดว่าสิ่งที่สร้างขึ้นมานั้นมีรูปร่างตามจินตนาการของตน และทำพิธีกรรมต่างๆเพื่อบูชา สักการะ เช่น บวงสรวง เพื่อให้สิ่งที่ตนคิดว่ามีอยู่นั้น ผ่อนคลาย ความรุนแรง และมีความเมตตากรุณา ไม่ทำร้ายและบันดาลความสุขให้ ความเชื่อแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท^{๑๒} คือ

๑. ความเชื่อทั่วไป หรือความเชื่อธรรมดา เช่น นรก สวรรค์ ความฝัน ความเชื่อแฝงไว้ด้วยความกลัว หรือความเชื่อทางไสยศาสตร์ (Superstition) ความเชื่อดังกล่าวนี้อยู่เป็น ๑๒ อย่าง คือ

๑. ความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ
๒. ความเชื่อเกี่ยวกับยากลางบ้าน
๓. ความเชื่อโชคลาง
๔. ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม นิमित ผืน
๕. ความเชื่อทางไสยศาสตร์
๖. ความเชื่อลักษณะของคนและสัตว์
๗. ความเชื่ออันเนื่องมาแต่ศาสนา
๘. ความเชื่อเกี่ยวกับการทำมาหากิน และอาชีพ
๙. ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณี
๑๐. ความเชื่อเรื่องเคล็ดและการแก้เคล็ด
๑๑. ความเชื่อเกี่ยวกับนรกสวรรค์ ชาติ ภพ
๑๒. ความเชื่อเกี่ยวกับเลขดี เลขร้าย วันดี วันร้าย

๒.๑.๔ ผลของความเชื่อ

ความเชื่อนับเป็นพื้นฐานแห่งการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ระโยชน์ของความเชื่อ ทำให้มีลักษณะต่างๆ ดังนี้คือ^{๑๓}

๑. ความเชื่อทำให้เกิดความมั่นใจ
๒. ความเชื่อทำให้เกิดพลัง
๓. ทำเชื่อทำให้เกิดการสร้างสรรค์
๔. ความเชื่อทำให้เกิดความสามัคคี
๕. ความเชื่อทำให้เกิดรูปธรรม(สัญลักษณ์)
๖. ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญา
๗. ความเชื่อทำให้การนับถือศาสนาเป็นไปอย่างมั่นคง
๘. ความเชื่อทำให้เกิดฤทธิ์ทางใจ

ในทางตรงกันข้าม หากความเชื่อนั้นเป็นความงมงายไม่ใช้วิจารณ์ญาณ กล่าวคือ เชื่อตามคำบอกเล่าของบรรพบุรุษ โดยมิได้พิจารณาไตร่ตรองหาเหตุผล ก็ทำให้เกิดผลเสียแก่ชุมชนสังคม โดยเฉพาะในการพัฒนาประเทศ เพราะนอกจากจะไม่ให้ความร่วมมือแล้ว ยังกระทำการต่อต้านอีกด้วย

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

^{๑๓} อ้างแล้ว

๒.๑.๕ ความเชื่อของสังคมไทย

คนพื้นเมืองในสังคมไทยโบราณยังไม่รู้จักศาสนาพุทธและพราหมณ์ (ฮินดู) แต่ก็มีศาสนาผี เพราะนับถือผีพื้นเมืองของแต่ละเผ่าและอำนาจเหนือธรรมชาติ ผีพื้นเมืองมีหลายระดับ เช่น ผีเรือน ผีฟ้า พญาแถน ผีเหล่านี้ติดต่อกับคนได้ โดยผ่านหมอผีที่เป็นผู้หญิง เรียกว่าคนทรง หรือร่างทรง ทุกคนในเผ่า หรือในท้องถิ่นเดียวกันย่อมอยู่ภายใต้อำนาจทางพิธีกรรมของหมอผี (คนทรง) ที่เป็นผู้หญิง ระบบความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนาผี คือความเชื่อเรื่องขวัญ คือมีความเชื่อว่า คนเรามีส่วนประกอบสำคัญอยู่ ๒ ส่วน คือ ส่วนที่เป็นตัวตนได้แก่ร่างกาย กับส่วนที่ไม่มีตัวตน ได้แก่ขวัญ ซึ่งมีเพียงหน่วยเดียว แต่ฝังกระจายอยู่ทั่วทุกส่วนของร่างกายตั้งแต่เกิดมา เช่นขวัญหัว ขวัญตา ขวัญแขน ขวัญขา ฯลฯ และมีความสำคัญมากเท่ากับร่างกายไป เจ้าของขวัญอาจเจ็บไข้จนถึงตาย จึงต้องมีพิธีเรียกขวัญให้กลับเข้าสู่ตัวเพื่อความ เป็นสิริมงคลและความอยู่ดีมีสุขของเจ้าของขวัญ ขวัญต่างจากวิญญาณ เพราะคนไทยแต่ก่อนเชื่อว่า แม้ เจ้าของขวัญจะตายไปแล้วก็ตาม แต่ขวัญยังมีอยู่ได้และเมื่อคนตายได้ ๗ วัน ขวัญของผู้ตายจะพยายามหาหนทางกลับเหย้าเรือนเดิมของตน (ครั้งได้รับคติทางพระพุทธศาสนาแล้ว ความเชื่อก็ปรับเปลี่ยนไปว่าขวัญ จะอยู่กับคนที่ยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น เมื่อคนตายไปแล้วไม่มีขวัญแต่จะมีวิญญาณแทน ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับพิธีทางศาสนา) สัตว์และสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและการทำมาหากินของคนล้วนมีขวัญทั้งนั้น เช่น ขวัญวัว ขวัญควาย ขวัญเรือน ขวัญเกวียนขวัญยั้ง ฯลฯ คนไทยมีพิธีกรรมเกี่ยวกับขวัญ เรียกว่า ทำขวัญ หรือสู่ขวัญ หรือเรียกขวัญ ตั้งแต่เกิดจนถึงวาระสุดท้ายก่อนตาย เป็นการสร้างความมั่นใจและความมั่นคงแก่ผู้รับขวัญ เหตุที่ต้องทำขวัญมีทั้งเหตุดีและเหตุไม่ดี เหตุดี เช่น ได้แต่งงาน ได้ลูก ได้ลาภ ได้ยศ ได้บวช ฯลฯ เหตุไม่ดี เช่น ลูกตาย เสียสามีหรือภรรยาตายจาก ฝันร้าย เจ็บป่วย ฯลฯ^{๑๔}

เมื่อตายไปแล้ว ขวัญคือวิญญาณ หรือภูติผี ซึ่งอาจจะล่องลอยวนเวียนอยู่ในโลกมนุษย์ หรืออาจจะขึ้นไปบนสวรรค์กลายเป็นเทวดา การที่คนนอนหลับแล้วฝันก็คือว่า ขวัญหรือวิญญาณของคนได้ออกจากร่างไปชั่วคราวและเผชิญกับเหตุการณ์ต่างๆที่ปรากฏอยู่ในความฝัน ขวัญกลับสู่ร่างจึงตื่น เช่นเดียวกับสลบแล้วฟื้น ส่วนกรณีที่ตายนั้นขวัญไม่กลับมา หรืออาจจะกลับมาแต่ขู่ว่าร่างกายมิได้ด้วยเหตุใดก็แล้วแต่จึงไม่ฟื้น ผีหรือวิญญาณตามคติของชาวไทยพุทธ แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือผีดี กับผีร้าย

ผีดี หมายถึง ผีที่ปกติจะไม่หลอกหลอนใคร แต่อาจจะแสดงตัวเห็นได้ในบางกรณี มีหลายระดับ เช่นผีเรือน ผีบรรพบุรุษ ผีวีรบุรุษจำพวก “เจ้าพ่อ” ต่าง ๆ ผีเจ้าที่ เจ้าทาง เจ้าทุ่ง เจ้าป่า ฯลฯ ผีที่เป็นเทวดาทั้งหลายอยู่บนสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ขึ้นสูงสุดคือ ชั้นดาวดึงส์ อย่างไรก็ตาม เรื่องลำดับชั้น ฤทธิ์อำนาจ ต่าง ๆของเทวดานี้ มีการปะปนนับถือรวมกันอยู่มาก ระหว่างพุทธกับฮินดู จนชาวบ้านทั่วไปยากจะแยกออก นี่เป็น ลักษณะพิเศษประการหนึ่งของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยที่ว่าอิทธิพลของฮินดูแทรกผสมอยู่มาก

ผีร้าย คือ ผีที่เหี้ยมหลอกหลอนและสร้างความหวาดกลัวให้แก่คนทั่วไป เช่น ผีตายโหง ผีปอบ ผีกระสือ ผีโคมด ผีกองกอย เปเรต ฯลฯ การป้องกันผีร้ายเหล่านี้ต้องใช้กรรมวิธีทางไสยศาสตร์ เช่นคาถา อาคม พระพุทธรูปต่างๆ รวมทั้งทำพิธีกรรมขับไล่ผี

คนไทยพุทธโบราณเชื่อกันว่า ความผิดปกติทั้งหลายที่เกิดขึ้นและมีได้มาจากการกระทำของมนุษย์โดยตรงแล้ว ถือว่าเป็นการกระทำของผีหรือวิญญาณต่าง ๆทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการเจ็บไข้ได้ป่วย

^{๑๔} รายงานพิเศษศิลปวัฒนธรรม, “บวชนาค ต้องทำขวัญนาค : ประเพณีของนาคอุษาคเนย์ที่ไม่มีในอินเดียลังกา” ศิลปวัฒนธรรม ,ปีที่ ๒๔ ฉบับที่ ๘ (มิถุนายน ๒๕๔๖) : ๖๗-๖๘

หรือฝนไม่ตกตามฤดูกาลก็ตาม ฉะนั้นวิธีแก้ไขปิดเปาจึงต้องกระทำพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ให้ถูกต้องในแต่ละเรื่อง ที่ควรเซ่นไหว้ก็ต้องเซ่นไหว้ ที่ควรขับไล่ก็ต้องขับไล่ เป็นต้น การบนบานศาลกล่าวก็เชื่อกันว่าเป็นวิธีการที่จะทำให้วิญญาณที่มีฤทธิ์เดชช่วยเหลือ เมื่อได้รับผลตามที่ตั้งใจแล้วก็ต้องไปทำการแก้บนตามที่ได้สัญญาไว้ หากไม่แล้ววิญญาณที่ตนไปไหว้อาจโกรธแค้นและทำอันตรายเอาได้ภายหลัง^{๑๕}

ลัทธิวิญญาณนิยมและไสยศาสตร์ของไทยมีมานานแล้วก่อนที่จะพระพุทธศาสนาจะเผยแผ่เข้ามาสู่สุวรรณภูมิ การปฏิบัติทางไสยศาสตร์ต่าง ๆ คงมีมานานแล้วเช่นกัน เป็นการยากที่จะแยกลัทธิวิญญาณนิยมออกจากไสยศาสตร์ เพราะการทำไสยศาสตร์ต้องมีความเชื่อเบื้องต้นว่ามีวิญญาณหรือผีชนิดต่างๆที่มีอำนาจหรือฤทธิ์เดชเหนือมนุษย์คอยกระทำให้เกิดเหตุการณ์ต่างๆ ซึ่งนอกเหนืออำนาจมนุษย์ที่จะทำให้เป็นไปได้ ความเชื่อในเรื่องวิญญาณและการกระทำทางไสยศาสตร์ของคนไทยจึงน่าจะเป็นความเชื่อเก่าแก่ดั้งเดิม และเป็นวิธีการแก้ปัญหาและเผชิญกับวิกฤติต่างๆ ในชีวิตของมนุษย์มาแต่โบราณ ศาสนาฮินดูน่าจะเป็นศาสนาใหญ่ศาสนาแรกที่แผ่เข้ามาในเมืองไทย ซึ่งมีเทพเจ้าหลายองค์และมีฤทธิ์มาก ได้แก่พระพรหม พระศิวะ และพระนารายณ์ เป็นต้น

พิธีกรรมทางศาสนาฮินดูมีอยู่มากมาย โดยมีพราหมณ์เป็นผู้ทำพิธีและเป็นผู้เชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับพระผู้เป็นเจ้า พิธีกรรมและความเชื่อต่างๆ ของศาสนาฮินดู ย่อมรวมเอาลัทธิวิญญาณนิยมและการทำทางไสยศาสตร์หลายอย่างเข้าไว้ด้วยกันแน่นอน คนไทยจึงได้รับวิธีการทางไสยศาสตร์แบบใหม่ของฮินดูเพิ่มเติมเข้ามาอีก เมื่อศาสนาพุทธเผยแผ่เข้ามาไทยจึงรับเอามาเป็นศาสนาประจำชาติเรื่อยมาจนปัจจุบัน ความเชื่อในลัทธิวิญญาณนิยมและไสยศาสตร์ ก็ยังคงอยู่กับคนไทยโดยทั่วไปมิได้สูญหายไปไหน มีการผสมปนเปกับศาสนาพุทธด้วย ดังนั้นพฤติกรรมทางศาสนาของคนไทยจึงมิได้เป็นไปตามแนวปรัชญาของศาสนาพุทธอย่างเดียว หากแต่ดำเนินไปตามความเชื่อและวิถีปฏิบัติดั้งเดิมที่มีอยู่ก่อนหน้านั้นด้วย^{๑๖}

ในสังคมชาวพุทธ ระบบความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์และไสยศาสตร์เป็นส่วนประกอบที่มีประโยชน์ต่อสังคม ทั้งในระดับจิตใจของแต่ละบุคคลและในระดับชุมชน ซึ่งความเชื่อในไสยศาสตร์จะสามารถตอบสนองความต้องการทางจิตใจของประชาชนได้ ในระดับสังคมความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์และไสยศาสตร์ ซึ่งเน้นทางด้านพิธีกรรมมาก มีบทบาทในอันหนึ่งอันเดียวกันได้ ไสยศาสตร์ เป็นความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เช่น ผีสงเทวดา และสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ การติดต่อกับสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติทำได้โดยพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ เช่นการใช้เวทมนต์คาถา โดยมีผู้ประกอบพิธีกรรม คือ หมอผี คนทรง หรือจ้ำแล้วแต่กรณี ซึ่งเน้นพิธีกรรมและพยายามดำเนินการเพื่อเป็นไปตามวัตถุประสงค์บางอย่างและเป็นส่วนบุคคล^{๑๗}

^{๑๕} สนิท สมัครการ, ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย วิเคราะห์เชิงสังคม-มานุษยวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไอดีเอ็นส์, ๒๕๓๙), หน้า ๒๓๗.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐-๕๓

^{๑๗} อมรา พงศาพิชญ์, วัฒนธรรมศาสนาและชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา . พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๓๖-๔๐.

๒.๒ ความเชื่อและพิธีกรรมตามหลักพระพุทธศาสนา

พุทธศาสนาเข้ามาในสังคมไทยก่อนสมัยสุโขทัยแล้ว ประวัติศาสตร์ พูดถึงความเชื่อ พิธีกรรม และการปฏิบัติศาสนาที่ผสมผสานระหว่างพุทธศาสนา ความเชื่อแบบพราหมณ์และความเชื่อเรื่องผี ซึ่งจะสังเกตจากความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ ที่ยังมีอยู่มากโดยเฉพาะในชนบท ขวัญเป็นความเชื่อที่มาจากพราหมณ์ ซึ่งเป็นความเชื่อเกี่ยวกับชีวิต มีพิธีบายศรีสู่ขวัญเพื่อให้คนมีสุขภาพดี มีความสัมพันธ์กันแน่นแฟ้น เมื่อพูดถึงวิญญาณมักคิดถึงคนที่ตายไปยังมีวิญญาณเหลืออยู่^{๑๘} ในขณะที่ในทางพุทธศาสนา คำว่า วิญญาณ เป็นเพียงการรับรู้ เทวดาเป็นสิ่งที่อยู่บนสวรรค์และอาศัยอยู่ในธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ ป่าเขา ถ้าเป็นผี คนก็คิดถึงวิญญาณที่ไม่ดี หรือคนตายที่ยังไม่ได้ไปผุดไปเกิด ยังเร่ร่อนอยู่ ผีมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์ คนเจ็บไข้ ได้ป่วยอาจจะถูกผีทำ ต้องการไล่ผีหรือมีพิธีเพื่อให้ผีพอใจมีการถวายหมูเห็ดเป็ดไก่เป็นเครื่องบูชา ผีมีอยู่ทั่วไปทั้งผีดีและผีร้าย ผีปู่ย่า ผีป้าตา ผีบ้าน ผีเรือน ผีไร่ ผีนา ผีป่า และผีร้ายอื่น ๆ ตามวัฒนธรรมของแต่ละแห่ง ความเชื่อที่ผสมผสานอยู่ด้วยกันทั้งพุทธพราหมณ์ และผีมีความกลมกลืนในวิถีชีวิตของชาวบ้าน ไม่มีความขัดแย้งกัน เป็นการเสริมซึ่งกันและกันมากกว่า มีการจัดความสำคัญและหน้าที่ของคน ในการปฏิบัติ มีหมอขวัญทำพิธีทางพราหมณ์ มีหมอธรรม หมอส่ง หมอลำผีฟ้าทำพิธีทางผี มีพระสงฆ์ทำพิธีกรรมทางพุทธศาสนาดังนั้นเพื่อให้ความเชื่อนั้นประกอบด้วยสัมมาทิฐิ ควรปฏิบัติตนตามหลักการทางพระพุทธศาสนาต่อไป

๒.๒.๑ กาลามสูตร

กาลามสูตร แปลว่า พระสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ชาวกาลามะ หมู่บ้านเกสปุติยนิกม แคว้นโกศล (เรียกว่า เกสปุติสูตร ก็มี) กาลามสูตรเป็นหลักแห่งความเชื่อที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้ให้แก่พุทธศาสนิกชน ไม่ให้เชื่อสิ่งใด ๆ อย่างงมงายโดยไม่ใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นจริงถึงคุณโทษ หรือดีไม่ดีกว่าก่อนเชื่อ มีอยู่ ๑๐ ประการ คือ อย่าเพิ่งเชื่อตามที่ฟัง ๆ กันมา อย่าเพิ่งเชื่อตามที่ทำต่อ ๆ กันมา อย่าเพิ่งเชื่อตามคำเล่าลือ อย่าเพิ่งเชื่อโดยอ้างตำรา อย่าเพิ่งเชื่อโดยนิกเดา อย่าเพิ่งเชื่อโดยคาดคะเนเอา อย่าเพิ่งเชื่อโดยนิกคิดตามแนวเหตุผล อย่าเพิ่งเชื่อเพราะถูกกับทฤษฎีของตน อย่าเพิ่งเชื่อเพราะมีรูปลักษณะที่ควรเชื่อได้ อย่าเพิ่งเชื่อเพราะผู้พูดเป็นครูบาอาจารย์ของตน^{๑๙} เมื่อใด ท่านทั้งหลายพึงรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล ธรรมเหล่านี้ไม่มีโทษ ธรรมเหล่านี้ท่านผู้รู้สรรเสริญ ธรรมเหล่านี้ใครสมทานให้บริบูรณ์แล้ว เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข เมื่อนั้น ท่านทั้งหลายควรเข้าถึงธรรมเหล่านั้นอยู่

๒.๒.๒ หลักศรัทธาสัมปทา

ศรัทธาสัมปทา^{๒๐} หรือความถึงพร้อมด้วยความเชื่อในพิธีกรรมต่างๆ เป็นเหตุที่ทำให้เกิดความเชื่อในการทำความดีของพุทธศาสนิกชน เนื่องจากพิธีกรรม มีองค์ประกอบที่เด่นชัด ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของรูปธรรม ที่เห็นได้ชัดเจน อีกทั้งเป็นการแสดงออกของสังคมชาวพุทธ เช่น พิธีกรรม

^{๑๘} มณี พยอมยงค์, “ความเชื่อของคนไทย”, ใน วัฒนธรรมความเชื่อพื้นบ้าน : คติความเชื่อ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย, ฝ่ายวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๖๖

^{๑๙} อัง.เอก. ไทย. ๒๐/๕๐๕/๒๑๒-๒๑๘.

^{๒๐} อัง.อุบลก. (บาลี) ๒๓/๑๔๔/๒๙๒.

อุปสมบท พิธีกรรมรักษาศีลอุโบสถ เป็นต้น ขณะเดียวกัน พิธีกรรมก็มีความเชื่อมโยงในทางด้านจิตใจของผู้กระทำพิธี และผู้เข้าร่วมพิธีนั้นๆ โดยมีความเชื่อ ความศรัทธาว่าพิธีกรรมนั้นทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์ ในทางใดทางหนึ่งอย่างแน่นอน ทั้งนี้ พิธีกรรมจึงมีความเชื่อ เป็นเครื่องรองรับ และเป็นเหตุผลแก่กันและกันเสมอมา ด้วยเหตุนี้องค์ประกอบหลัก ของพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยพระศาสนา ศาสนธรรม ศาสนทายาท ศาสนพิธี ศาสนสถาน และกิจการทั้งปวงของหมู่ชนผู้นับถือทุกอย่าง^{๒๑}

อย่างไรก็ตาม พระพุทธองค์ได้ตรัสเกี่ยวกับศรัทธาสัมปทาไว้ว่า “ดูกรพราหมณ์ธรรม ๔ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขในภพนี้แก่กุลบุตร ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ ศรัทธาสัมปทา ๑ ศีลสัมปทา ๑ จาคสัมปทา ๑ ปัญญาสัมปทา ๑ ดูกรพราหมณ์ ก็ศรัทธาสัมปทาเป็นไฉน กุลบุตรในโลกนี้เป็นผู้มีศรัทธา ... นี้เรียกว่าศรัทธาสัมปทา”^{๒๒}

๒.๒.๓ พิธีกรรม (ศาสนพิธี)

“พิธีกรรม” หมายถึง การบูชา แบบแผนต่างๆ ที่ปฏิบัติในทางศาสนา ส่วนพิธีกรรมทางศาสนาพุทธ หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ศาสนพิธี” เช่น พิธีการแสดงตนเป็นพุทธมามกะ พิธีรักษาศีลอุโบสถ เป็นต้น^{๒๓} ดังนั้น คำว่า “พิธี” ก็คือ^{๒๔} แบบอย่าง แบบแผนหรือรูปแบบต่างๆ ที่พึงปฏิบัติในทางศาสนา โดยเฉพาะ พระพุทธศาสนา เรียกว่า ศาสนพิธีความจริงเรื่อง ศาสนพิธี เป็นเรื่องที่มีด้วยกันทุกศาสนา และเป็นเรื่องเกิดขึ้นที่หลังศาสนาหมายความว่า มีศาสนาเกิดขึ้นก่อนแล้วจึงมีพิธีต่างๆ เกิดตามมาภายหลัง ศาสนพิธีในพระพุทธศาสนาก็เช่นกัน เกิดขึ้นภายหลังทั้งสิ้น ซึ่งพิธีกรรมนั้นแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทดังนี้

๑. พิธีกรรมที่เป็นพุทธบัญญัติ

เป็นพิธีการเกี่ยวกับวินัยสงฆ์ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้ จะต้องปฏิบัติพิธีกรรมนั้นๆ ให้ถูกต้องตามที่บัญญัติไว้

๒. พิธีกรรมที่พัฒนาขึ้นในท้องถิ่น

หมายถึง พิธีกรรมที่พุทธศาสนิกชนในท้องถิ่นต่าง ๆ กำหนดขึ้น โดยมีการผสมผสานขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นให้เข้ากับกิจกรรมทางพุทธศาสนา และได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเป็นประเพณีหลักปฏิบัติทั่วไป เกี่ยวกับพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา มีหลักการปฏิบัติ ๔ ประการ (๑) ความถูกต้อง ตามพุทธบัญญัติ (๒) คำนึงถึงความเหมาะสม(๓) คำนึงถึงความประหยัด และภาวะทางเศรษฐกิจ (๔) คำนึงประโยชน์ที่จะได้รับต้องคุ้มค่า^{๒๕}

^{๒๑} พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๙๑.

^{๒๒} อัง.สตุตถ. (ไทย) ๒๓/๑๕๕/๒๖๐.

^{๒๓} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๖), หน้า ๗๘๘.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒ - ๓๕.

^{๒๕} สุเมธ เมธาวิตถกุล, **สังกัปปพิธีกรรม**, (กรุงเทพมหานคร : พรินติ้ง เฮ้า. ๒๕๓๒), หน้า ๓๑.

สรุปได้ว่า เมื่อพุทธศาสนิกชน มีความเชื่อว่า หากผู้ใดสักการบูชากราบไหว้ ย่อมเป็นสิริมงคลทั้งต่อตนและครอบครัว เบื้องต้นบุคคลพึงมีศรัทธาและปัญญาควบคู่กันไป และไม่พึงหาที่พึ่งภายนอกตนดังปรากฏในกาลามสูตรว่า บุคคลพึงอย่าเชื่ออย่างงมงายหรือตามคำบอกเล่า เป็นต้น แต่พึงเชื่อสิ่งต่างๆ ด้วยเหตุผลอันควรเชื่อถ้อยด้วยโยนิโสมนสิการของตนเอง คือ ให้พิจารณาก่อนจึงเชื่อดังนั้น การสักการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ จึงเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นหนทางแห่งกุศลกรรมบถ กล่าวคือ ทางแห่งการทำความดีด้วยการให้ทาน รักษาศีลและตั้งจิตใจให้เป็นกุศลเจตนาต่อพระรัตนตรัยอันเป็นที่พึ่งภายในตน

๒.๓ แนวคิดเรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

การศึกษาในประเด็นนี้ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ (๑) ความเป็นมาของเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) ความหมาย (๓) ประเภท (๔) อายุ (๕) หลักธรรม และ (๖) การปฏิบัติและการจตุตถังต่อไปนี้

๒.๓.๑ ความเป็นมาของเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

พุทธศาสนิกชนนั้นมีการยอมรับนับถือเรื่องเทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาช้านาน โดยส่วนใหญ่มีความเชื่อว่าเทวดานั้นเกิดจากวิญญาณของผู้ที่ตายไปแล้ว ได้ไปเกิดในภพภูมิที่ดี มีสวรรค์เป็นต้น มนุษย์มีการอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นสังคม อาศัยอยู่บนโลกใบนี้ มีความเชื่อมีแนวความคิดความเคยชินถ่ายทอดกันเป็นความรู้สึกให้กันและกัน จนกลายมาเป็นประเพณี สืบทอดกันต่อมานุษย์ทุกคนมีสัญชาตญาณในการกลัวภัย อันตรายที่จะเกิดแก่ตนเอง ทรัพย์สินของตน เมื่อมีภัยอันตรายอันน่าสะพรึงกลัวเกิดขึ้น จึงเกิดความสะทกสะท้านลงเลใจเพื่อความปลอดภัยในชีวิตเป็นเหตุให้เกิดความเชื่อผีสง นางไม้ เทวดา มีการบูชา อ้อนวอนเพื่อหวังให้ป้องกันรักษา ให้เกิดความปลอดภัยการอ้อนวอนบูชาเจ้าป่าเจ้าเขา ซึ่งเชื่อกันว่า มีเทวดาอยู่ทั่วไป^{๒๖}

สาเหตุอีกประการหนึ่งที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปเข้าใจกันนั้นก็คือสาเหตุที่ทำให้ได้ไปเกิดเป็นเทวดาอยู่บนสรวงสวรรค์ก็คือ การทำบุญกุศลคุณงามความดีต่าง ๆ ที่ได้กระทำให้ไปเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ และหลังจากที่ละจากโลกนี้ไปก็เป็นเหตุให้ได้รับผลตอบแทนในการทำ ความดีก็คือการได้ไปเกิดเป็นเทวดาอยู่บนสรวงสวรรค์นั่นเอง การเกิดเป็นเทวดามีพื้นฐานมาจากมนุษย์ด้วยว่าโลกมนุษย์อยู่ระหว่างกลาง เป็นประจวบเหมาะทางผ่านหมุนเวียนกันไปมาทั้งของชาวสวรรค์และชาวอบาย เป็นแหล่งที่สัตว์โลกทุกชนิดมาหา กรรม เป็นที่คนชั่วมาสร้างตัวให้เป็นคนดีเตรียมไปสวรรค์ หรือคนดีมาสมตัวให้เป็นคนชั่วเตรียมไปนรก^{๒๗} โลกมนุษย์จึงเป็นสถานที่ให้มนุษย์ได้พัฒนาร่างกายและจิตใจอันเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ประกอบด้วยศีลธรรมอันดีงาม เมื่อปฏิบัติได้แล้วก็พลั้งความดีหนุนนาให้ไปเกิดเป็นเทวดา มีความสุขอยู่ในสวรรค์ แต่พอหมดอายุสิ้นบุญก็กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ กลับไปกลับมา

^{๒๖} พระอริยานุวัตร เขมาจารีเถระ, *คติความเชื่อของชาวอีสาน*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๕.

^{๒๗} พระเทพเวที (ประยุทธิ์ ปยุตโต), *พุทธธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๓), หน้า ๔๖๗.

จนกว่าจะวิมุตติจิตหลุดพ้นจากกิเลสเข้าสู่พระนิพพานเพราะมนุษย์นั้นมีโอกาสที่จะในการเลือกทางเดินหลังความตายได้ด้วยตนเอง สามารถไปเกิดในภพภูมิที่ดีได้หากว่าได้กระทำ ความดีไว้ดังพุทธดำรัสว่า กายสุจริต วาจาสุจริต มโนสุจริต เรากล่าวว่าเป็นกิจควรทำโดยส่วนเดียววานิสงสัยอย่างนี้ อันผู้นั้นพึงหวังได้คือ แม้นกิดิเตยนตนไม่ได้ ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วย่อมสรรเสริญ กิตติศัพท์อันดีงามย่อมขจรไป ไม่หลงทำกาละ เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์^{๒๘}

เทวดาที่เรารู้จักและเข้าใจว่าท่านเหล่านั้นมีอำนาจพิเศษต่าง ๆ ก็มีรากฐานมาจากมนุษย์ คือผู้ที่สมัยเป็นมนุษย์หรือสัตว์ ได้บำเพ็ญคุณงามความดีให้ท่านทำบุญ หรือรำลึกได้ในกุศลกรรมอยู่เสมอ เช่นเป็นสัตว์ดิรัจฉานก็สักแต่เป็นสัตว์เพราะเศษกรรม แต่นิสัยใจคดียังพอรำลึกถึงความดีบุญกุศลอยู่ได้บ้าง ไม่ว่าจะเป็นคนเชื่อชาติศาสนาไหนหรือสัตว์ประเภทใด เมื่อตายลงไปก็จะมาบังเกิดเป็นเทวดาทันทีด้วยพลังแห่งคุณงามความดีที่กระทำไว้ คุณงามความดีนั้นนั่นเองเป็นทิพยมิตความสุขสบายพลิตเพลินเจริญใจให้เทวดาเสวยทิพย์กามารมณ์อยู่ทุกเมื่อ^{๒๙} เป็นสิ่งที่ได้แสดงให้เห็นว่าเพราะบุญกุศลคุณงามความดีนี้เองที่เป็นเหตุให้คนธรรมดาสามัญได้ไปเกิดเป็นเทวดาอยู่บนสวรรค์ดังพุทธดำรัสว่า “สัตว์ทั้งปวงจักตาย เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด สัตว์ทั้งหลายจักไปตามกรรม เข้าถึงผลบุญและบาป คือผู้ทำบาปจักไปนรก ส่วนผู้ทำบุญจักไปสวรรค์”^{๓๐}

ดังนั้น สรุปความได้ว่า ความเป็นมาของการเกิดเป็นเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนา นั้น เกิดขึ้นจากความเป็นมนุษย์ เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่แล้ว ได้กระทำ กรรมที่เป็นกุศลเป็นเหตุให้เมื่อละจากโลกมนุษย์ไปแล้ว ได้บังเกิดเป็นเทวดาในโลกสวรรค์

๒.๓.๒ ความหมายของเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

คำว่า เทวดา มาจากศัพท์เดิมว่า การเล่น บูชา^{๓๑} อภิธานปทีป กาสูจิ วิเคราะห์ว่า “ทิพพนฺติ กิพฺพนฺติ วุฑฺธิ คจฺจนฺติ โลกา อนฺนาติ เทโว ที่ได้ชื่อว่า เทวะ คือเทพ หรือเทวดา เพราะอรรถว่า เล่น รื่นเริง คือ ย่อมไปสู่ความเจริญจากโลกนี้”^{๓๒}

คัมภีร์จักรวาลทีปนีได้ระบุไว้ว่า “เทวดาคือผู้ที่มีอานุภาพพิเศษ มีความสว่างไสวสามารถดำเนินไปในอากาศได้ เป็นผู้รู้เรื่องด้วยอานุภาพแห่งบุญที่กระทำ ไว้ จะไปในที่ใดก็ดังตามมีความโดดเด่น จะปรารถนาสิ่งใดก็ได้สมความปรารถนาทุกประการ ...”^{๓๓} นอกจากนั้นความหมายของเทวดา มีในคัมภีร์จุฬินทเทศ คัมภีร์สัททนิติ คัมภีร์จักรวาลทีปนีพจนานุกรมต่าง ๆ และความหมายของนักปราชญ์ ดังนี้

^{๒๘} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๘/๗๑.

^{๒๙} บัญชี บงกช, ตายเป็นอย่างนี้เอง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อนิเมทกรุ๊ป จำกัด, (ม.ป.ป.), หน้า ๙๖.

^{๓๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๓/๑๖๖.

^{๓๑} กรมวิชาการ, ส.ส.กฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน, (พระนคร : ศุภสภา, ๒๕๑๑), หน้า ๕๖๖.

^{๓๒} ต. นาคะประทีป, บาลี อภิธานปทีปิกาและสุจิ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไท, ๒๕๖๗), หน้า ๕๒๓.

^{๓๓} กรมศิลปากร, จักรวาลทีปนี, (กรุงเทพมหานคร : เนทท์เธิลเวิกเพรสศึกษาการพิมพ์, ๒๕ ๒๓), หน้า ๑๓๑-๑๓๒ .

๑. ความหมายของเทวดาในคัมภีร์จุฬินิทเทศ

ความหมายของเทวดาในพระพุทธศาสนามีปรากฏคัมภีร์จุฬินิทเทศ คำว่า เทวดา เป็นคำที่แปลมาจากคำว่า เทว หรือเทวดา และ เทวดา ในคัมภีร์พระไตรปิฎกได้ระบุเอาไว้ว่า อะไรก็ตามที่มนุษย์นับถือ จัดเป็นเทวดาได้ ดังข้อความในคัมภีร์จุฬินิทเทศได้แสดงความหมายของเทวดาน ไว้ว่า อาชีวก เป็นเทวดาของอาชีวกสาวก นิครนถ์ เป็นเทวดาของพวก นิครนถ์สาวก ชฎิล เป็นเทวดาของพวกชฎิลสาวก ปริพาชก เป็นเทวดาของพวกปริพาชกสาวก ดาบส เป็นเทวดาของพวกประพตีสัสพรต โค เป็นเทวดาของพวกประพตีกุคพรต สุนัข เป็นเทวดาของพวกประพตีกุกรพรต กา เป็นเทวดาของพวกประพตีกากพรต ไฟ เป็นเทวดาของพวกประพตีกัคคพรต พวกเทพ เป็นเทวดาของพวกประพตียเทพพรต ทิศทั้งหลาย เป็นเทวดาของพวกประพตียทิศพรต พระทักษิณายผู้สมควรแก่ไทยธรรมของชนเหล่าใดก็เป็นเทวดาของชนเหล่านั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า กษัตริย์ พราหมณ์ เทวดาทั้งหลาย^{๓๔}

จะเห็นได้ว่า ความหมายของการเป็นเทวดานั้นจะขึ้นอยู่กับการนับถือของมนุษย์ ในการปรารถนาให้เป็นไปตามความต้องการซึ่งในคัมภีร์จุฬินิทเทศนั้นได้แสดงให้เห็นว่า การที่จะเป็นเทวดานั้นไม่มีการเจาะจงเพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่งหากแต่ขึ้นอยู่กับความพอใจที่ปรารถนาจะเป็นไปตามความเชื่อและการนับถือของมนุษย์

๒. ความหมายของเทวดาในคัมภีร์สัททนิติ

ความหมายของ เทวดา ในพระพุทธศาสนามีในปรากฏคัมภีร์ สัททนิติธัมมาลาบาสิมหาไวยากรณ์ซึ่งได้แสดงความหมายของ เทวดา ไว้ว่า

“ทิพพุนติ กามคุณณานาภินาจิตตีสสุริยาทีหิ กิพุนติ” ผู้ผลิตเพลินด้วยกามคุณ ฌาน อภิญญา และความเป็นใหญ่ในจิต ชื่อว่า เทวดา เตสุ วา วิหรนตติเทวา อีกนัยหนึ่ง ผู้อยู่ในกามคุณ เป็นต้นนั้น ชื่อว่า เทวดา” ทิพพุนติ ยถาภิสาสตวสิ ย อปปฏิมาเตน คจจนตติ เทวา” อีกนัยหนึ่ง ผู้ไปสู่อารมณ์ดังปรารถนาโดยไม่มีสิ่งใดขัดขวาง ชื่อว่า เทวดา“ทิพพุนติ ยถิจจิต นิปผาเทน สกโกณตติ เทวา”

อีกนัยหนึ่ง ผู้สามารถในการยังสิ่งที่ตนต้องการให้สำเร็จชื่อว่า เทวดา” อถวา ตต พยสน นิตรณตติเกหิ สรณ ปรายณนติ เทวนียา อภิตถวนียาติ” เทวา อีกนัยหนึ่ง ผู้ควรยกย่องว่าเป็นที่พึงที่อาศัยของผู้ปรารถนาจะพ้นจากวิภัตินั้น ๆ ชื่อว่าเทวดา โสภา วิเสสโยเคน กมนียาติ วา เทวา อีกนัยหนึ่ง ผู้ควรปรารถนาโดยประกอบด้วยความงามเป็นพิเศษ ชื่อว่า เทวดา^{๓๕}

จะเห็นได้ว่าในคัมภีร์สัททนิติธัมมาลาบาสิมหาไวยากรณ์นั้น ก็ได้ให้ความหมายซึ่งมีความแตกต่างกันไปตามความเชื่อและความปรารถนาด้วยเช่นกัน เทวดานั้นได้มีการกล่าวถึงในลักษณะต่างๆ ด้วยกัน ส่วนที่จะยึดถือก็หมายเอาตามความปรารถนาของตน

^{๓๔} พ. จ. (ไทย) ๓๐/๑๒๐/๔๒ .

^{๓๕} พระอัครวงศ์เสระ, สัททนิติธัมมาลา คัมภีร์หลักบาลีไวยากรณ์, (กรุงเทพมหานคร :ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๕๗๘.

๓. ความหมายของเทวดาในพจนานุกรม

ความหมายของเทวดานอกจากจะปรากฏตามคัมภีร์ต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาแล้วก็ยังปรากฏให้เห็นในหนังสือพจนานุกรมต่าง ๆ ซึ่งได้กล่าวไว้ดังนี้

(ก) ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้แสดงความหมายของเทวดาไว้ว่า “ได้แก่พวกชาวสวรรค์ ผู้มีตาทิพย์ หูทิพย์ และอาหารทิพย์”^{๓๖}

(ข) ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ให้ความหมายของเทวดา ไว้ว่า “ได้แก่ หมู่เทพชาวสวรรค์ เป็นคำรวมเรียกชาวสวรรค์ ทั้งเพศชายและเพศหญิง”^{๓๗}

จะเห็นว่าความหมายของ เทวดา ในพจนานุกรมต่าง ๆ นั้น ได้กล่าวถึงความพิเศษที่มีในตนเหนือกว่ามนุษย์ทั่วไปจะพึงมี ซึ่งมีการกล่าวในลักษณะของเพศและคุณสมบัติตลอดทั้งความความอัศจรรย์ของเทวดาได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

๔. ความหมายของเทวดาในทัศนะของนักปราชญ์

ในทัศนะของนักปราชญ์นั้นได้แสดงความหมายของเทวดาในมุมมองต่าง ๆ ไว้ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวไว้ในเรื่องเหนือสามัญวิสัยอิทธิปาฏิหาริย์ เทวดาว่า “คำว่า เทวดา หรือ เทพ ใช้คลุมถึงพรหมทั้งหลายด้วย โดยแบ่งเป็นเทวดาชั้นกามาวจร(ผู้ยังเกี่ยวข้องกับกาม บางทีเรียกว่า ฉกามาพรสวรรค์ หรือสวรรค์ชั้นที่ยังเกี่ยวข้องกับกาม ๖ ชั้นคือจาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี และปรินิมิตสวรรค์) ต่อจากนั้น ก็มีเทพชั้นรูปาวจร (รูปพรหม) ๖ ชั้น และสูงสุดมีเทพชั้นอรุปาวจร (อรุปรหม) ๔ ชั้น”^{๓๘}

ศรวณณ์ ปริยัติเมธี ได้กล่าวในหนังสือเลือกชีวิตหลังความตายได้ด้วยตัวเองว่าในคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เทวดา นางฟ้า หมายถึงผู้ที่มีชีวิตและภาวะเป็นทิพย์ มีกายเป็นแสงสว่าง เปล่งรัศมี และเสวยสุขในสวรรค์ ชั้นต่าง ๆ อนึ่ง เหล่าเทวดายังมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเทพบุตรส่วนนางฟ้าเรียกว่า เทพธิดาการเกิดเป็นเทวดา หรือนางฟ้านั้น ไม่ต้องผ่านระบบตั้งครรภ์เหมือนมนุษย์ แต่จะจุติกายภาวะเป็นเทวดาเลย ซึ่งเรียกกันว่า โอปปาติกะ คือเกิดโตขึ้นทันที และมีอวัยวะครบสมบูรณ์เหมือนมนุษย์ที่สมบูรณ์ ตามคติความเชื่อกล่าวว่า ถ้าเป็นเทพบุตรก็จะมีรูปร่างโสภาคเหมือนมนุษย์ผู้ชายที่มีอายุประมาณ ๒๐ ปี ส่วนที่เป็นเทพธิดาก็จะมีรูปร่างโสภาคเหมือนหญิงสาวที่มีอายุประมาณ ๑๖-๑๗ ปี โดยภาวะจะไม่มีการแก่ ไม่มี อาการเจ็บไข้ แต่จะมีรูปโฉมงดงามสามารถคงความเป็นหนุ่มสาวอยู่เช่นนั้นตลอดอายุขัย (สันนุญ) และเมื่ออยากได้อะไรก็เพียงนึกเอาก็อ้อมแล้ว ซึ่งเรียกว่า อัมทิพย์ ^{๓๙}

^{๓๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๕๔๐.

^{๓๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : เอส.อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๑ .

^{๓๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), เรื่องเหนือสามัญวิสัยอิทธิปาฏิหาริย์เทวดา , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๘), หน้า ๔๗-๔๘.

^{๓๙} ศรวณณ์ ปริยัติเมธี, เลือกชีวิตหลังความตายได้ด้วยตนเอง, หน้า ๑๐๓.

ดังนั้น สรุปความได้ว่า เทวดา หมายถึง ผู้ที่มีชีวิตและภาวะเป็นทิพย์ มีกายเป็นแสงสว่าง เปล่งรัศมี และเสวยสุขในสวรรค์ ชั้นต่าง ๆ ไม่มีอาการเจ็บไข้ แต่จะมีรูปโฉมงดงาม สามารถคงความเป็นหนุ่มสาวอยู่เช่นนั้นตลอดอายุขัยของเทวดาทั้งหลาย

๒.๓.๓ ประเภทของเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น การจำแนกประเภทของเทวดาได้มีการแบ่งออกเป็น ๓ ประเภทใหญ่ คือ

๑. สมมติเทพ หมายถึง เทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชา เจ้าฟ้ามหากษัตริย์ พระเจ้าจักรพรรดิ ผู้ปกครองประเทศ รวมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ ล้วนจัดเป็นสมมติเทพดังข้อความในอัครัญญสูตรได้กล่าวถึงวาระทั้ง ๔ ตามลำดับของการอุบัติเอาไว้คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร เมื่อมา เยาวระณะทั้ง ๔ มาวางเป็นหลักเช่นนี้จึงทำให้เห็นความหมายของสมมติเทพได้กว้างออกไป กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ พระราชา และพระราชวงศ์ใกล้ชิดจัดเป็นสมมติเทพ คือเป็นเทวดาโดยสมมติ พระราชาตามรูปศัพท์หมายถึงผู้ยังชนให้อิ่มใจหรือทำให้คนอื่นมีความสุข และความหมายที่รู้จักโดยทั่วไปก็คือเป็นพระเจ้าแผ่นดินซึ่งมีหน้าที่ปกครองประเทศ ช่วยขจัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาชน นำความชื่นฉ่ำใจให้แก่ประชาชนด้วยน้ำพระทัยคือพระเมตตาธรรมจะเห็นได้ว่าตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน พระราชาเป็นศรีสง่าของแว่นแคว้น มีความสำคัญต่อหมู่ชนเป็นอย่างยิ่ง ดังข้อความว่า วาเสฏฐะและการทวาชะ เพราะเหตุที่สัตว์นั้นอันมหาชนสมมติ (แต่งตั้ง)

ฉะนั้น คำแรกว่า มหาสมมติ มหาสมมติ จึงเกิดขึ้น เพราะเหตุที่สัตว์นั้นเป็นใหญ่แห่งที่นาทั้งหลายฉะนั้น คำที่ ๑ ว่า กษัตริย์ กษัตริย์ จึงเกิดขึ้น เพราะเหตุที่สัตว์นั้นให้ชนเหล่าอื่นยินดีโดยชอบธรรมฉะนั้น คำที่ ๓ ว่า ราชา ราชา จึงเกิดขึ้น ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ จึงได้เกิดมีเวดวงกษัตริย์นั้นขึ้นแก่สัตว์เหล่านั้นเท่านั้น ไม่มีแก่สัตว์เหล่าอื่น มีแก่สัตว์พวกเดียวกันเท่านั้น ไม่มีแก่สัตว์ที่มีใช้พวกเดียวกัน มีโดยธรรมเท่านั้น ไม่ใช่โดยอธรรม ตามคำโบราณที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลกก็ธรรมเท่านั้น ประเสริฐที่สุดในหมู่ชนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า^{๔๐}

๒. อุปัตติเทพ หมายถึง เทวดาชนิดโอปปาติกะผู้อุบัติบนสวรรค์ชั้นต่ำ บ้างสูงบ้างตามบุญกุศลที่ตนได้บำเพ็ญมา ไม่มีพ่อ ไม่มีแม่ โตเป็นหนุ่มสาวทันที เทพบุตรมีวัยประมาณอายุ ๒๐ ปี เทพธิดามีวัยประมาณอายุ ๑๖ ปี ตลอด เทวดาเหล่านี้เคยสร้างสมบุญกุศลเอาไว้เมื่อครั้งเป็นมนุษย์หรือสัตว์ บุญกุศลนั้นจึงนำส่งให้อุบัติเป็นอุปติเทพ ไม่ต้องนอนในครรภ์มารดาเหมือนมนุษย์หรืออยู่ในฟองไข่เหมือนสัตว์เดียรัจฉานบางพวกเทวดาโดยกำเนิด เกิดในโอปปาติกโยนิ เมื่อจะเกิดก็อุบัติขึ้นมาไม่ต้องนอนในครรภ์มารดาเหมือนเช่นมนุษย์หรืออยู่ในฟองไข่เหมือนสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายการหมุนเวียนอยู่เช่นนี้ทำให้วงจรแห่งชีวิตดำเนินไปไม่ขาดสาย สัตว์ผู้ยังมีกิเลสตายแล้วก็เกิดใหม่ แม้เป็นเทวดาก็ต้องมีการเกิดเช่นเดียวกับเหล่าสัตว์ในภพอื่น

ผู้ที่เกิดเป็นเทวดาก็คือมนุษย์ทั้งหลายรวมถึงสัตว์เหล่าอื่นที่ได้ทำ กุศลกรรมไว้ เมื่อตายลงบุญ กุศลก็จะไปส่งผลส่งให้ไปเกิดเป็นเทวดา มีสถานที่อยู่คือ เทวโลกบ้าง พรหมโลกบ้างเรียกว่าอุปติเทพ เป็นเทวดาโดยกำเนิด เกิดผุดขึ้น เป็นชีวิตที่ละเอียด ไม่มีน้ำหนัก ไร้นาตไม่กินที่ แบบหรือชนิดของการเกิดเป็นเทวดานั้นมีหลักฐานปรากฏในทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค ได้แสดงถึง โยนิ คือ เหตุ

^{๔๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๑/๔๖-๔๗.

กำเนิด ๔ เอาไว้ ดังนี้ ๑) อณฺทขโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่เกิดในไข่ ๒) ชลาพุชโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่เกิดในครรภ์ ๓) สังเสทขโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่เกิดมาในถ้ำโคล ๔) โอปปาติกโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่ผุดขึ้น^{๔๑} การอุบัติเกิดขึ้นมีรูปร่างเป็นทิพย์ ตั้งอยู่ในวัยหนุ่มสาว เป็นเทพบุตรเทพธิดา^{๔๒} มีความเป็นอยู่สุขสบายในสวรรค์เป็น แดนอันแสนดีเลิศล้ำ ด้วยกามคุณทั้ง ๕ คือโลกของเทวดา ตามปกติหมายถึง กามาพจรสวรรค์ (สวรรค์ที่ยังเกี่ยวข้องกับเรื่องกาม) มี ๖ ชั้นคือจาตุมมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี ปรนิมมิตวสวัตตี^{๔๓}

ส่วนสวรรค์ตามความเข้าใจของสามัญชนทั้งหลาย หมายถึง สถานที่ที่คนหา ความดีแล้วจะต้องไปเกิดในภพภูมิ ต่อไปหลังจากตายในพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังสารวัฏ เช่นเดียวกับนรก เพราะสัตว์โลกที่ยังมีกิเลสก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏนี้ ทำดีเมื่อตายไปย่อมเกิดในสวรรค์ พอทำชั่วในแดนสวรรค์ตายไปก็เกิดในแดนมนุษย์หรือนรก^{๔๔} แยกประเภทออกตามสถานที่อยู่ เป็นเทพชั้นเทวโลกบ้างพรหมโลกบ้าง ประเภทของสวรรค์ในคัมภีร์โลกศาสตร์แบ่งเป็น ๖ ชั้น โดยแยกเป็นสวรรค์ชั้นกามาวจร ๖ ชั้น รูปาวจร ๖ ชั้น และอรุฬาวจร ๔ ชั้น เหมือนในพระไตรปิฎก แต่คัมภีร์โลกศาสตร์ได้มีการพรรณนาลักษณะของสวรรค์ไว้อย่างงดงามด้วยจุดประสงค์ที่จะให้เกิดความชื่นชมเลื่อมใสของสาธุชนเป็นที่ตั้ง^{๔๕}

๓. วิสุทธิเทพ หมายถึง พระอรหันต์ผู้มีจิตปราศจากเครื่องร้อยรัดทั้งปวง มีจิตใจผ่องใส เบิกบาน มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์อยู่เสมอและเป็นที่พักอันประเสริฐของสรรพสัตว์ทั้งหลายวิสุทธิเทพนี้มีจิตใจที่สูงกว่าพวกสมมติเทพและอุบัติเทพเพราะท่านมีคุณธรรมสูงกว่า^{๔๖} ดังข้อความว่า “บรรดาสัตว์ทั้งปวงที่ไม่มีเท้า มีสองเท้า มีสี่เท้า มีเท้ามาก มีรูป ไม่มีรูป มีสัญญา ไม่มีสัญญา หรือมีสัญญาก็ไม่ใช่ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ ท่านกล่าวว่า พระตถาคตผู้เป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นเลิศกว่าสัตว์เหล่านั้น”^{๔๗} เมื่อกล่าวโดยสรุป ในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นได้มีการจำแนกประเภทของเทวดาออกเป็น ๓ ประเภท คือ (๑) สมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชา พระเทวี และพระราชกุมาร ซึ่งเป็นมนุษย์เช่นกัน แต่ได้อาศัยบุญคุณกรรมที่ได้ตกแต่งมาแต่ชาติปางก่อนแล้วมาจุติตามบุญกรรมอำนาจาสนา (๒) อุปัตติเทพ เทวดาโดยกำเนิด ได้แก่ เทวดาในกามาวจรสวรรค์และพรหม

^{๔๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๙๓.

^{๔๒} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร, ป.ธ.๙), **โลกทิปนี**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๕๕), หน้า ๑๓๙.

^{๔๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๐๖.

^{๔๔} พระมหาประหยัด ปณฺญาวโร, “จริยธรรมที่ปรากฏในลา กลอน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๘๔-๑๘๕.

^{๔๕} พระมหาสมจินต์ สมมาปณฺโญ (วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๗๓.

^{๔๖} พระมหาพิสิฐ วิสิฐฐปณฺโญ (สืบนัย), “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในเทวตาสังยุต”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓.

^{๔๗} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๓๙/๗๓-๗๔.

ทั้งหลาย มีผลกรรมจากการสะสมบุญจากความเป็นมนุษย์จนได้เกิดเป็นเทวดา และ(๓) วิสุทธิเทพ เทวดาโดยความบริสุทธิ์ได้แก่พระพุทเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย^{๔๘} เป็นเทวดาที่ปราศจากกิเลสมีร่างกายเป็นมนุษย์เป็นผู้บริสุทธิ์เมื่อจากโลกมนุษย์ไปแล้วมีผลคือไม่ต้องชดใช้กรรมอีกต่อไปนอกจากประเภทของเทวดาที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ตามความเชื่อถือของคนในสมัยพุทธกาล ได้แบ่งเทวดาออกเป็น ๕ ประเภท คือ

๑) นักบวช นักพรต (ascetics) เช่น อาชีวกเป็นเทวดาของสาวกอาชีวก นิครนถ์ชฎิล ปริพาชก ดาบส ก็เป็นเทวดาของสาวกนิครนถ์เป็นเหล่านั้นตามลำดับ

๒) สัตว์เลี้ยง (domestic animals) เช่น ช้างเป็นเทวดาของพวกประพติพรตบุชาช้าง ม้า โค ไก่ กา เป็นต้น ก็เป็นเทวดาของพวกถือพรตบุชาสัตว์นั้น ๆ ตามลำดับ

๓) ธรรมชาติ (physical forces and elements) เช่น ไฟเป็นเทวดาของพวกประพติพรตบุชาไฟ แก้ว มณี ทิศ พระจันทร์ พระอาทิตย์ เป็นเทวดาของผู้พรตบุชาสิ่งนั้น ๆ ตามลำดับ

๔) เทพชั้นต่ำ (lower gods) เช่น นาคเป็นเทวดาของพวกประพติพรตบุชานาคครุฑ ยักษ์ คนธรรพ์ เป็นเทวดาของผู้ถือพรตบุชานาคเป็นต้นเหล่านั้นตามลำดับ (พระภูมิ จัดเข้าในข้อนี้ด้วย)

๕) เทพชั้นสูง (higher gods) เช่น พระพรหม เป็นเทวดาพวกประพติพรตบุชาพระพรหม พระอินทร์ เป็นเทวดาของผู้ถือพรตบุชาพระอินทร์ เป็นต้น^{๔๙}

สรุปว่าประเภทของเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นจำแนกออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ ๓ ประเภท คือ (๑) สมมติเทพ หมายถึง เทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชา พระมหากษัตริย์ พระเจ้าจักรพรรดิ ผู้ปกครองประเทศ (๒) อุปัตติเทพ หมายถึง เทวดาชนิดโอปปาติกะผู้ผุดอุบัติบนสวรรค์ชั้นต่ำ บ้างสูงบ้างตามบุญกุศลที่ตนได้บำเพ็ญมาเมื่อครั้งเป็นมนุษย์และ (๓) วิสุทธิเทพ หมายถึง พระอรหันต์ผู้มีจิตปราศจากเครื่องร้อยรัดทั้งปวง มีจิตใจผ่องใสเบิกบาน มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์อยู่เสมอและเป็นที่พึ่งอันประเสริฐของสรรพสัตว์ทั้งหลาย

๒.๒.๔ อายุของเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

เทวดาในทรรศนะของพระพุทธศาสนานั้นถึงแม้ว่าจะเป็นผู้ที่มีอำนาจพิเศษหรือมีความสามารถพิเศษต่างจากคนธรรมดาสามัญทั่วไป แต่ในความต่างนั้นเทวดาก็มีลักษณะหลายอย่าง ที่เหมือนกันกับมนุษย์สิ่งหนึ่งที่มีความเหมือนกันคืออายุของเทวดา ในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้นได้อธิบายถึงภพภูมิของเทวดาตามความเชื่อของศาสนาพุทธนั้นเชื่อว่ามีอยู่ ๖ ชั้นสูงขึ้นไปจากโลกมนุษย์ที่เรียกว่า สรวงสวรรค์ โดยแยกเป็นสวรรค์ชั้นกามาวจร ๖ ชั้น รูปาวจร ๖ ชั้น และอรุณาวจร

^{๔๘} สมคิด สวลี , “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๙.

^{๔๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรีนติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๒๓๓.

๔ ชั้น มีการพรรณนาลักษณะของสวรรค์ไว้อย่างงดงามด้วยจุดประสงค์ที่จะให้เกิดความชื่นชมเลื่อมใสของสาธุชนเป็นที่ตั้ง^{๕๐} ในสวรรค์นั้นแต่ละชั้นก็จะมีอายุของเหล่าเทวดาไม่เท่ากัน โดยอายุของเทวดาที่อาศัยอยู่ในโลกสวรรค์ชั้นต่าง ๆ จะมีความแตกต่างกันในเรื่องของอายุของเทวดาดังต่อไปนี้

๑. เทวดาชั้นจาตุมหาราช

สวรรค์ชั้นจาตุมหาราช ถือเป็นสวรรค์ชั้นแรกสุดในสวรรค์ชั้นกามาวจร ในสวรรค์ชั้นนี้นั้นมีท้าวมหาราช ๔ องค์เป็นผู้ดูแลปกครองอยู่ในทิศทั้งสี่ของภูเขาสิเนรุ คือ ท้าวธตรฐ เป็นมหาราชผู้ทรงยศเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ปกครองด้านทิศตะวันออก มีพวคนครธรพ์เป็นบริวารแวดล้อมท้าววิรุฬหก เป็นมหาราชผู้ทรงยศเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ปกครองด้านทิศใต้ มีพวกกุมภภัณฑ์เป็นบริวารแวดล้อมท้าววิรูปักษ์ เป็นมหาราชผู้ทรงยศเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ปกครองด้านทิศตะวันตก มีพวกนาคเป็นบริวารแวดล้อม ท้าวเวสสุวัณ เป็นมหาราชผู้ทรงยศเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ปกครองด้านทิศเหนือ มีพวกยักษ์เป็นบริวารแวดล้อม^{๕๑} สวรรค์ชั้นนี้สูงจากโลกมนุษย์วัดได้ ๔๖,๐๐๐ โยชน์ ภายในสวรรค์มีปราสาทแก้วเป็นวิมานส่วนตัวของเทวดามากมาย เทวดาในชั้นนี้สามารถเสวยสุขได้อย่างยาวนานประมาณ ๕๐๐ ปี ของสวรรค์ เวลาของเทวดา ๑ วันของสวรรค์ชั้นนี้ ก็ประมาณ ๕๐ ปี ของโลกมนุษย์

๒. สวรรค์ชั้นดาวดึงส์

สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นสวรรค์ชั้นที่ ๒ ในประเภทกามาวจรสวรรค์ มีท้าวสักกะเป็นผู้ปกครอง เดิมทีสวรรค์ชั้นนี้มีเทวดาเพียงกลุ่มเล็กๆเพียง ๓๓ องค์เท่านั้นแต่ได้เพิ่มจำนวนเข้ามาในภายหลังเทวดาในชั้นนี้สามารถเสวยสุขได้อย่างยาวนานประมาณ ๑,๐๐๐ ปี ของสวรรค์เวลาของเทวดา ๑ วันจะเท่ากับ ๑๐๐ ปี ของโลกมนุษย์

๓. สวรรค์ชั้นยามา

ในสวรรค์ชั้นยามานี้เป็นสวรรค์ชั้นที่ ๓ ในประเภทกามาวจรสวรรค์ มีท้าวสุยามาเป็นผู้ปกครองสวรรค์ชั้นนี้อยู่สูงกว่าสวรรค์ชั้นดาวดึงส์วัดได้ ๔๓๔,๐๐๐ โยชน์ จึงเป็นสวรรค์ที่ปราศจากอุปสรรคอันตรายทั้งปวง เพราะไม่ต้องพ่วงรบแย้งซึ่งสวรรค์เหมือนอย่างสวรรค์ชั้นดาวดึงส์^{๕๒} เทวดาในสวรรค์ชั้นยามามีอายุ ๑,๐๐๐ ปีทิพย์ เมื่อเทียบกับอายุของมนุษย์แล้วมีประมาณ ๔ โกฎิ ๔ ล้านปี ดังนั้นเวลา ๑ วัน ๑ คืน บนสวรรค์ชั้นนี้จึงเท่ากับ ๑๐๐ ปี ในโลกมนุษย์

๔. สวรรค์ชั้นดุสิต

สวรรค์ชั้นดุสิตนั้นเชื่อกันว่ามีความกว้างใหญ่ไพศาลมาก ซึ่งมีท้าวสันดุสิตเป็นผู้บรรลุปะเป็นพระโสดาบันผู้เป็นอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาแล้วเป็นผู้ปกครอง ที่ตั้งของสวรรค์ชั้นดุสิตอยู่สูงขึ้นไปเหนือสวรรค์ชั้นยามาอีกไกล บนสวรรค์ชั้นนี้ก็จะไม่มีดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ เช่นเดียวกับชั้นยามาทำให้ไม่มีเงาไม่มีมมิดบนสวรรค์ เทวดาจะอยู่ได้ด้วยแสงสว่างจากวัตถุสิ่งของต่าง ๆ เช่น กายขอ

^{๕๐} พระมหาสมจินต์ สมมาปณฺโญ (วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๗๓.

^{๕๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๕-๒๘๔/๒๑๙-๒๓๒.

^{๕๒} พระมหาพิสิฐ วิสิฐฐปณฺโญ (สืบนิสัย), “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในเทวดาสังยุต”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔.

เทวดาเองรวมไปถึงสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ อย่าง วิมาน สวน สระบัว สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ มีแต่ความสว่างแบบเดียวกับกับสวรรค์ชั้นยามา เทวดาในสวรรค์ชั้นดุสิตนี้มีอายุ ๔,๐๐๐ ปีทิพย์ เมื่อเทียบกับอายุของมนุษย์แล้วมีประมาณ ๕๗ โกฏิ ๖ ล้านปี ดังนั้น วัน ๑ คคืน ๑ บนสวรรค์ชั้นนี้จึงเท่ากับ ๔๐๐ ปีในโลกมนุษย์^{๔๓}

๕. สวรรค์ชั้นนิมมานรดี

สวรรค์ชั้นนิมมานรดี เป็นสวรรค์ชั้นที่ ๕ ในประเภทกามาวจรสวรรค์ มีท้าวสุทิมิตเทพบุตรเป็นผู้ปกครอง^{๔๔} สวรรค์ชั้นนี้มีความพิเศษคือสามารถเนรมิตเบญจกามคุณอันน่าปรารถนาน่าใคร่ น่าพอใจได้ตามความประสงค์และเนรมิตกามคุณ ๕ ให้แก่เทวดาชั้นปรนิมิตตสวรรค์ที่อยู่สูงกว่าได้เสวยสุข^{๔๕} อายุขัยเฉลี่ยของเทวดาในชั้นนี้ก็มีอายุเฉลี่ยประมาณ ๘,๐๐๐ ปี ทิพย์ และ ๑ วันของสวรรค์ชั้นนี้ก็มีอายุยาวนานประมาณ ๘๐๐ ปี ของโลกมนุษย์

๖. สวรรค์ชั้นปรนิมิตตสวรรค์

สวรรค์ชั้นปรนิมิตตสวรรค์ เป็นสวรรค์ชั้นที่ ๖ สูงสุดในประเภทกามาวจรสวรรค์มีเทวดาผู้ปกครอง ๒ ฝ่ายคือ ฝ่ายที่เป็นเทวดา ๑ ฝ่ายที่เป็นมาร ๑ แต่มีชื่อเหมือนกันคือท้าวปรนิมิตตสวรรค์ทั้ง ๒ ฝ่ายจะแยกกันอยู่คนละส่วนของสวรรค์ ฝ่ายเทวดามีเรื่องปรากฏน้อยมาก ส่วนฝ่ายมารมีเรื่องราวกล่าวถึงในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มาก เพราะมักสร้างความพระพุทธรเจ้าตั้งแต่ก่อนออกผนวช ตราบจนปริณิพพาน ตลอดถึงคอยรังควานพุทธบริษัทก็ไม่น้อย^{๔๖}

ดังนั้น สรุปว่า อายุของเหล่าเทวดาในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ นั้นมีจำนวนไม่เท่ากัน โดยอายุของเทวดาที่อาศัยอยู่ในโลกสวรรค์ชั้นต่าง ๆ จะมีความแตกต่างกันในเรื่องของอายุของเทวดาในการศึกษาเรื่องอายุของเทวดานี้จึงขอยกเอาอายุของเทวดาชั้นจาตุมหาราชามาเป็นข้อสรุปในเรื่องของอายุคือระยะเวลาของเทวดา ๑ วันของสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชา ก็ประมาณ ๕๐ ปี ของโลกมนุษย์

๒.๔ หลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เกิดเป็นเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

หลักธรรมที่เป็นแนวปฏิบัติ หรือหลักปฏิบัติที่เป็นเหตุให้มนุษย์ธรรมดาสามัญได้รับผลของการประพฤติปฏิบัติอันเป็นสิ่งที่ดีงามที่เป็นเหตุให้ได้เกิดเป็นเทวดาตามแนวแห่งหลักของพระพุทธศาสนา ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ศึกษาหลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เกิดเป็นเทวดาในทรรศนะของพระพุทธศาสนาดังนี้

^{๔๓} สมคิด สวยล้ำ , “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๔๕.

^{๔๔} อ.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๔.

^{๔๕} พ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๓๙/๒๕.

^{๔๖} สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), *๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า*, (กรุงเทพมหานคร : หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๔๕.

๒.๔.๑ เทวธรรม

หลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติของเทวดาโดยตรงและเป็นข้อปฏิบัติให้ไปเกิดเป็นเทวดา หลักธรรมนี้เรียกว่า เทวธรรม

เทวธรรม คือ ธรรมะของผู้เป็นเทวดา หรือ ธรรมที่ทำให้เป็นเทวดาดังข้อความที่ปรากฏในพุทธทศนิกายชาดกว่า “สัตบุรุษทั้งหลาย ประกอบด้วยหิริโอตตปปะ ตั้งอยู่ในธรรมอันชาวท่านเรียกว่า ผู้มีเทวธรรมในโลก”^{๕๗} หลักเทวธรรมดังกล่าว มีความหมายที่ขยายออกเป็นประเด็นใหญ่ ๆ ได้ ๓ ประเด็นคือ

๑) ผู้ที่เกิดเป็นเทวดาแล้วต้องปฏิบัติตนอยู่ในเทวธรรม คือ หิริ ความละอายบาปมีกายทุจริตเป็นต้น และโอตตปปะ ความกลัวต่อผลของบาปมีกายทุจริต เป็นต้น เพื่อทรงสถานะของความเป็นเทวดาให้อยู่ได้นาน จึงเรียกว่า “สัตบุรุษผู้สงบระงับ ประกอบด้วยหิริและโอตตปปะตั้งมั่นอยู่ในธรรมอันชาว ท่านเรียกว่าผู้มีธรรมของเทวดาในโลก”

๒) ผู้ประกอบด้วยเทวธรรม คือ หิริ และโอตตปปะ ตั้งอยู่ในธรรมอันชาว ท่านเรียกว่าผู้มีเทวธรรม คือมนุษย์ทั้งหลายที่เป็นคนดีตา รงตนอยู่ในเทวธรรม ชื่อว่า ผู้มีเทวธรรม เป็นเทวดาในโลกมนุษย์ จะเห็นได้ว่าการจัดประเภทเทวดา ท่านจัดพระราชาเป็นเทพประเภทหนึ่งเรียกว่า สมมติเทพ เป็นเทวดาโดยสมมติ อีกประการหนึ่ง เทียบได้กับการจัดมารดาบิดาซึ่งเป็นมนุษย์แต่ประพฤติดพรหมวิหารธรรมต่อบุตร ท่านจัดว่า มารดาบิดาเป็นพรหมของบุตรคือเป็นพรหมในโลกมนุษย์

๓) เทวธรรมเป็นหลักปฏิบัติที่ทา ให้ผู้ปฏิบัติได้ไปเกิดเป็นเทวดา พระอรรถกถาจารย์แสดงไว้ว่า กุศลธรรมทั้งหลาย มีหิริและโอตตปปะเป็นมูล ชื่อว่า เทวธรรม เพราะมีความหมายว่าเป็นเหตุแห่งกุศลสัมปทา แห่งการเกิดในเทวโลก และแห่งความหมดจด เหตุแห่งการเกิดในเทวโลกก็คือเหตุที่ทำให้ไปเกิดเป็นเทวดา^{๕๘}

สรุปว่า หลักเทวธรรม นั้นทา ให้ผู้ปฏิบัติมีสถานะความเป็นเทวดาคงอยู่ได้นานทั้งโลกนี้และโลกหน้า ผู้ประพฤตินอกจิตสูงชันจนได้ไปเกิดเป็นเทวดาแล้วก็ยังต้องประพฤติธรรมเพื่อรักษาภาวะของตนไว้ไม่ให้ตกไปสู่ความหายนะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็ต้องประพฤติเทวธรรมอยู่ตลอดเวลา หลักเทวธรรมนี้ยังเหตุแห่งการเกิดในเทวโลกและพรหมโลกด้วย

๒.๔.๒ วัตตบพ ๗

หลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติให้เป็นพระอินทร์ซึ่งก็คือ ผู้เป็นใหญ่ ผู้ซึ่งเพียบพร้อมด้วยบริวารแห่งเทวดาทั้งปวง หลักธรรมนี้เรียกว่า วัตตบพ

วัตตบพ คือ คุณธรรมของพระอินทร์ คือผู้เป็นใหญ่ เป็นหัวหน้าเทวดาชั้นดาวดึงส์เพราะเมื่อครั้งเป็นมนุษย์ได้บำเพ็ญคุณธรรมนี้สามารถนา มาปรับใช้กับผู้ที่เป็นผู้ใหญ่หรือหัวหน้า มี ๗ ประการ ได้แก่ (๑) เราพึงเลี้ยงมารดาและบิดาตลอดชีวิต (๒) เราพึงประพฤติด่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต (๓) เราพึงพูดจาอ่อนหวานตลอดชีวิต (๔) เราไม่พึงพูดคำส่อเสียดตลอดชีวิต (๕)

^{๕๗} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๖/๓.

^{๕๘} สมคิด สวยล้ำ , “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๔๔.

เราพึงมีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทินอยู่ครองเรือน มีการบริจาคเป็นประจา มีมือชุ่มเป็นนิจ ยินดีในการเสียสละ ควรที่ผู้อื่นจะขอยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต (๖) เราพึงพูดแต่คำ สัตย์ตลอดชีวิต และ (๗) เราไม่พึงโกรธตลอดชีวิต ถ้าแม้ความโกรธพึงเกิดขึ้นแก่เรา เราก็จะกำจัดดับปล้นทันที^{๕๙} ในครั้งพุทธกาลนั้นท้าวสักกะจอมเทพ เมื่อครั้งเป็น นมมนุษย์ในกาลก่อนได้สมาทานวัตรบท ๗ ประการอย่างสมบูรณ์ เพราะสมาทานวัตรบท ๗ ประการจึงได้เป็นท้าวสักกะ

วัตรบท ๗ ประการนั้นได้แก่ (๑) เราพึงเลี้ยงมารดาและบิดาตลอดชีวิต (๒) เราพึงประพฤติด่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต (๓) เราพึงพูดจาคำอ่อนหวานตลอดชีวิต (๔) เราไม่พึงพูดคำส่อเสียดตลอดชีวิต (๕) เราพึงมีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทินอยู่ครองเรือน มีการบริจาคเป็นประจามีมือชุ่มเป็นนิจ ยินดีในการเสียสละ ควรที่ผู้อื่นจะขอยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต (๖) เราพึงพูดแต่คำสัตย์ตลอดชีวิต และ (๗) เราไม่พึงโกรธตลอดชีวิต ถ้าแม้ความโกรธพึงเกิดขึ้นแก่เรา เราก็จะกำจัดดับปล้นทันที^{๖๐}

สรุปได้ว่า หลักธรรมวัตรบท นั้นเป็นหลักธรรมที่ต้องอาศัยความอดทนและความอ่อนน้อมและความเสียสละสูงในการปฏิบัติตนให้เพียบพร้อม เนื่องจากจะต้องบำเพ็ญกับบิดามารดา และต่อผู้ใหญ่ทั้งต่อหน้าและลับหลัง อย่างเสมอต้นเสมอปลายโดยไม่ลดละและต้องปฏิบัติด้วยความปราศจากมลทินและอกุศลจิตทั้งปวง จึงจะทำให้สมบูรณ์และเข้าถึง คำว่า วัตรบท ได้

๒.๔.๓ บุญกิริยาวัตถุ

พระพุทธศาสนาได้แสดงหลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติให้เกิดความสุขและเป็นข้อปฏิบัติซึ่งมีความสำคัญเพียบพร้อมด้วยการฝึกด้าน กาย วาจา และใจ เพื่อให้ถึงซึ่งความเป็นเทวดาหลักธรรมนี้เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ

ในบุญกิริยาวัตถุนั้นได้แบ่งออกเป็น ๒ หมวดใหญ่ ได้แก่ บุญกิริยาวัตถุ ๓ และบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ สิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งการทา บุญ หรือ การกระทำที่เกิดเป็นบุญ เป็นกุศล แก่ผู้กระทำบุญที่เรียกว่า กิริยาวัตถุ ๓ ประการ คือ (๑) ทานมัย บุญสำเร็จด้วยให้ทาน (๒) สีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล ทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติดีมีระเบียบวินัย (๓) ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือฝึกอบรมจิตใจ^{๖๑} และบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการนั้น มี (๑) ทานมัย คือทำบุญด้วยวัตถุ การให้เป็นสิ่งของ (๒) สีลมัย คือทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติดี (๓) ภาวนามัย คือทำบุญด้วยการเจริญภาวนาฝึกอบรมจิตใจ เริ่มตั้งความพิจารณาด้วยความสิ้นไปเสื่อมไป (๔) อปายนมัย คือทำบุญด้วยการประพฤติด่อนน้อม ประกอบด้วยความเคารพยำเกรง (๕) เวยยาวัจจมัย คือทำบุญด้วยการชวนช่วยรับใช้ช่วยทา กิจของผู้อื่น (๖) ปัตติทานมัย คือทา บุญด้วยการให้ส่วนบุญแก่ผู้อื่น การเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่น (๗) ปัตตานโมทนามัย คือทา บุญด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญ ทา บุญด้วยการยินดีในความดีของผู้อื่น (๘) อัมมเทสนามัย คือทำบุญอันสำเร็จด้วยการแสดงธรรม ทำด้วยการสั่งสอนธรรมให้ผู้อื่นรู้ (๙) อัมมัสสวนมัย คือทำบุญอัน

^{๕๙} ส .ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๗/๓๗๕.

^{๖๐} ส .ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๗/๓๗๕.

^{๖๑} อภ.อภ. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๙๔.

สำเร็จด้วยการฟังธรรม ด้วยการศึกษาหาความรู้หลักธรรม (๑๐) ทิฏฐุชุกัมม คือทำบุญด้วยการทาความเห็นให้ตรง^{๖๒} บุญกิริยาวัตถุ นี้เป็น

หลักปฏิบัติที่มีความสัมพันธ์กับความเป็นเทวดา เพราะเป็นเหตุที่ทำให้มนุษย์เป็นเทวดาได้ตามหลักของการพัฒนากาย วาจา และใจ บุญที่อำนวยผลให้ผู้กระทำ ไปเกิดเป็นเทวดานั้นมีได้ทั้งการทำบุญในพระพุทธศาสนาและนอกพระพุทธศาสนา แต่สมบัติพิเศษที่จะได้รับมีไม่มากเท่าผู้ที่ทำบุญในพระพุทธศาสนา^{๖๓} ดังนั้นส่วนใหญ่ชาวพุทธหรือพุทธศาสนิกชนทั้งหลายจึงมีศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย ไม่นิยมการแสวงบุญนอกพระพุทธศาสนา บุญนั้นเป็นเหตุ ความเป็นเทวดานั้นเป็นผล คือบุญได้อำนวยให้มนุษย์ได้เกิดเป็นเทวดา การปฏิบัติเป็นเทวดานั้น เมื่อจะเกิดก็เป็นอุปสรรคไม่ต่องนอนในครรภ์ของมารดา หรือว่าอยู่ในฟองไข่เหมือนเช่นมนุษย์และสัตว์ดิรัจฉานทั่วไป ส่วนจะตั้งอยู่ในฐานะอย่างไรรู้นั้นก็แล้วแต่การบำเพ็ญหรือการสั่งสมบุญมาว่ามากหรือน้อยเพียงใด เพราะผลกรรมทั้งกรรมดีและกรรมชั่วที่มนุษย์เราได้รับอยู่ในปัจจุบันนั้นส่วนหนึ่งก็เป็นเพราะมาจากเหตุที่มนุษย์เราได้กระทำ กรรมไว้ในอดีตนั่นเอง

สรุปได้ว่า ประโยชน์ในเบื้องหน้าหรือภพหน้าที่มนุษย์ปรารถนาก็คือ สுகตฺติโลกสวรคฺค เพราะเป็นดินแดนที่คนส่วนมากต้องการไปเกิด สวรรคฺค คือ เมืองฟ้า เป็นดินแดนที่บริบูรณ์ไปด้วยความสุขล้วน หมู่สัตว์ที่จะได้เกิดในสวรรค์จึงจำ เป็นต้องมีหลักการปฏิบัติที่เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ เพราะบุญกิริยาวัตถุ เป็นหลักปฏิบัติที่มีความสัมพันธ์กับความเป็นเทวดา เพราะเป็นเหตุที่ทำให้มนุษย์เป็นเทวดาได้

๒.๔.๔ สัมปทา ๕

ทางพระพุทธศาสนาได้มีหลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติให้เข้าถึงความเป็นเทวดาได้ซึ่งเรียกว่า สัมปทา

สัมปทา ๕ คือ หลักธรรมที่ทา ให้เป็นเทวดา หรือข้อปฏิบัติอันเป็นเหตุให้มนุษย์ไปเกิดเป็นเทวดามี ๕ ประการคือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา มีรายละเอียดดังนี้

๑) ศรัทธา คือ ความเชื่อ ความมั่นใจในเหตุผลถูกต้องตามหลักพระศาสนา เชื่อในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นข้อยืนยันว่ามนุษย์สามารถฝึกหัดกาย วาจา ใจให้วิมุตติหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงได้

๒) ศีล คือ ระเบียบความประพฤติ ได้แก่ ระเบียบวินัย เป็นข้อปฏิบัติสำหรับกา จัดกิเลสอย่างหยาบที่แสดงออกทางกาย วาจา ขัดเกลาคณให้ประณีตขึ้น

๓) สุตะ คือสิ่งที่ได้สดับ หมายถึง ความรู้ที่ได้สดับเล่าเรียนสุตะเป็นแหล่งความรู้ที่มีความสำคัญมาก เพราะเป็นสิ่งที่ส่งเสริมพัฒนาการทางปัญญา

^{๖๒} สมคิต สวยล้า , “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓) , หน้า ๓๑.

^{๖๓} พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา(วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท” *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๒.

๔) จาคะ คือการเสียสละ หมายถึง รู้จักเผื่อแผ่แบ่งปันได้แก่ สละวัตถุสิ่งของให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น สละประโยชน์ส่วนน้อยสำหรับตนเพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนใหญ่ของสังคมของคนหมู่มาก

๕) ปัญญา คือความรู้หรือรู้ตามความเป็นจริงรู้เข้าใจสภาวะความเป็นจริงของสิ่งต่าง ๆ

สัมปทา ๕ ประการนี้ เป็นหลักปฏิบัติอันเป็นเหตุให้มนุษย์ไปเกิดเป็นเทวดามี ๕ ประการ คือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญาผู้พัฒนาตนด้วยปฏิบัติในสัมปทา ๕ อย่าง สม่าเสมอสมบูรณ์ ย่อมพัฒนาตนสำเร็จผล ไม่หวาดหวั่นพรั่นพรึงแม้แต่ความตาย เมื่อตายแล้วย่อมไปเกิดที่สวรรค์และสามารถหาหนทางสวรรค์ที่ตนจะไปเกิดได้^{๖๔}

สรุปได้ว่าสัมปทา ๕ มีอานิสงส์มาก พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นทราบบว่า ผู้ที่เจริญสัมปทา ๕ ให้บริบูรณ์ในตนแล้วอธิษฐานจิตจะไปเกิดในภพภูมิใดก็จะสำเร็จตามที่อธิษฐาน แม้แต่ชั้นรูปาวจรและอรุพาจรจนถึงพระอรหันต์ เมื่อปรารถนาอธิษฐานจิตแล้วเจริญสัมปทา ๕ อยู่เป็นประจำก็ย่อมสำเร็จได้ตามปรารถนา

๒.๔.๕ กุศลกรรมบถ ๑๐

พระพุทธศาสนานั้นได้วางแนวทางแห่งการประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงซึ่งความดีโดยมุ่งเน้นที่กาย วาจา และใจ เป็นหลักในการสร้างจิตให้เป็นกุศล เพื่อที่จะได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์เป็นเทวดา จึงจา เป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียุทธวิธีที่เรียกว่า กุศลกรรมบถ

กุศลกรรมบถ หมายถึง ทางแห่งกรรมดี ทางทำดี ทางแห่งกรรมที่เป็นกุศล กรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่ความสุขความเจริญหรือสุคติ เป็นธรรมส่วนสุจริต ๑๐ ประการ จึงเรียกชื่อว่า กุศลกรรมบถ ๑๐ ประกอบไปด้วย

- ๑) ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนางดเว้นจากฆ่าสัตว์
- ๒) อทินนาทานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์
- ๓) กาเมสุมิฉฉาจารา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการประพฤติดีในกาม
- ๔) มุสาวาทา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ
- ๕) ปิ สุณายวาจา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดส่อเสียด
- ๖) ผรุสหาย วาจา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดคำ หยาบ
- ๗) สัมผัปปลาปา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ
- ๘) อนภิชชา ความไม่โลภคอยจ้องอยากได้ของเขา
- ๙) อพยาบาท ความไม่คิดร้าย
- ๑๐) สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ^{๖๕}

นอกจากประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมข้างต้นแล้วนั้นหลักธรรมที่ทา ให้มนุษย์เกิดเป็นเทวดาคือยังต้องรักษาตนให้ตั้งอยู่ในความดีงามตามแนวทางศีลธรรมอันดีงามของพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนา คือศาสนาของผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน มีหลักธรรมคา สอนอันเป็น สัจธรรมความจริงคงทนต่อการพิสูจน์ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นหลักปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนาชีวิต เกี่ยวกับการ

^{๖๔} อัง.ปณจก. (บาลี) ๒๒/๔๖/๔๘.

^{๖๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒-๓๖๓.

ดา เนินชีวิต เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ชีวิตมีความสมบูรณ์ทั้งร่างกายและใจ พระพุทธศาสนาได้แสดงให้เห็นว่า ชีวิตจะประเสริฐวิเศษได้ต้องมีการพัฒนาในหมู่คนทั้งหลาย ผู้มีตนอันฝึกฝนแล้วเป็นผู้ประเสริฐที่สุด พระพุทธศาสนามีข้อปฏิบัติฝึกหัดกายวาจาใจของบุคคลให้เป็นไปในทางที่เรียบร้อยดีงาม เป็นที่พึงประสงค์ของคนในสังคมทุกระดับชั้น ในวิถีชีวิตของมนุษย์มีสิ่งที่พึงประสงค์ใหญ่ ๆ อยู่ ๓ ประการ คือ มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ^{๖๖}

สรุปได้ว่า กุศลกรรมบถ ๑๐ นั้น เป็นหลักธรรมที่นำไปสู่ทางที่ดี ทางกุศล ทางไปสู่สุคติ โลกสวรรค์ ที่ควรประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เพียบพร้อมสมบูรณ์ในด้าน กาย วาจา และใจซึ่งกุศลกรรมบถนี้ยังเป็นเครื่องขัดเกลาจิตใจให้สิ้นได้ แล้วเกิดมีสัมมาทิฐิเป็นเบื้องต้นในที่สุดจากการศึกษาหลักธรรมที่ทา ให้มนุษย์เกิดเป็นเทวดาในภพของพระพุทธศาสนาทำให้ได้ข้อสรุปจากการศึกษาพบว่า หลักธรรมที่เป็นเทวธรรม หรือ ธรรมที่เป็นเหตุให้เป็นเทวดา นอกจากนั้นยังประกอบไปด้วยหลักกัตตบท ๗ บุญกิริยาวัตถุ ๕ สัมปทา ๕ และกุศลกรรมบถ ๑๐

๒.๕ ความเชื่อของชาวอีสาน

ชาวอีสานถือเป็นชาติพันธุ์หนึ่งของชนชาติไทยที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บนดินแดนที่ราบสูง ซึ่งตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย จากตำนานการสร้างพระธาตุพนม หลักฐานที่ปรากฏอยู่ใน “อุรังคธาตุ” หรือ “อุรังคินทาน” สันนิษฐานว่า^{๖๗} ในอดีตกาลอันยาวนานนั้น คนอีสานได้มีอารยธรรม วัฒนธรรม การศึกษา การปกครอง การสร้างบ้าน การแปลงเมือง เป็นอย่างตื้นับว่าเป็นชนชาติหนึ่งที่มีบรรพบุรุษ เคยมีอารยธรรมสูงเด่นมาแล้วเป็นเวลาหลายศตวรรษทีเดียวทั้งนี้จากหลักฐานการค้นคว้าทั้งด้านโบราณคดี ตำนาน และอื่นๆ ซึ่งล้วนแต่เป็นหลักฐานที่น่าเชื่อถือทั้งนั้น

การสร้างบ้านแปลงเมืองในแผ่นดินอีสานนั้นชาวอีสานมีวัฒนธรรม ประเพณี เฉพาะตนมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ที่เรียบง่าย ท่ามกลางความแร้นแค้น ชาวอีสานอยู่อย่างไร ใช้ชีวิตแบบไหนสร้าง ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีขึ้นมาเช่นไร ซึ่งแต่ละจังหวัด แต่ละสถานที่ ก็อาจมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ที่แตกต่างกันตามลักษณะพื้นที่ หรือธรรมชาติที่มีอยู่ แต่อย่างไรก็ตาม ทั้งหมดล้วนคือวิถีชีวิตแห่งชาวอีสาน

ดินแดนอีสานมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้ ชาวอีสานจึงต้องพึ่งพาอาศัยป่าไม้และธรรมชาติเพื่อการดำรงชีวิต โดยการทำเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก ทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์ บางปีสภาพดินฟ้าอากาศไม่เอื้ออำนวยต่อการเพาะปลูก เกิดภัยธรรมชาติ แห้งแล้ง จึงทำให้เกิดความเกรงกลัวต่ออำนาจเหนือธรรมชาติลึกลับ เมื่อมีภัยอันตรายอันน่าสะพรึงกลัวเกิดขึ้น จึงเกิดความสะทกสะท้านลงเลงสยในเพื่อความปลอดภัยของชีวิต เป็นเหตุให้เกิดความเชื่อเรื่องผีสง นางไม้เทวดา อารักษ์ มีการบูชา อ้อนวอนเพื่อหวังให้ป้องกันรักษา ให้เกิดความปลอดภัย การอ้อนวอนบูชาเจ้าป่าเจ้าเขา ซึ่งเชื่อกันว่า มีเทวดาอยู่ทั่วไป หวังจะให้คุ้มครองและรักษาชีวิตของตน เพื่อความอยู่รอดแห่ง

^{๖๖} ชุ.ช. (ไทย) ๒๕/๑๓/๑๙.

^{๖๗} อุดม บัวศรี, วัฒนธรรมอีสาน, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๖), หน้า ๑๙.

ชีวิตจึงเกิดคติความเชื่อ เพื่อพ้นภัยอันตรายจึงเกิดคติความนับถือ เพื่อความเป็นอยู่สบายจึงเกิดคติความเลื่อมใส^{๖๘}

พระยาอนุมานราชธน แสดงเรื่องการนับถือศาสนาของชนชาวไทย โดยมีคำกล่าวของไทยอยู่บทหนึ่งว่า พุทธกับไสยย่อมอาศัยกัน พุทธ ในที่นี้หมายถึง พุทธศาสนา ไสย หมายถึง ลัทธิอันเนื่องด้วยเวทมนต์คาถา ซึ่งถือว่าได้มาจากอินเดีย ถ้าเป็นตำราว่าด้วยเรื่องนี้เรียกว่าไสยศาสตร์ไสย และไสยศาสตร์ สองคำนี้ ใช้เป็นสามัญแทนกันได้ หมายถึงความเชื่อและความรู้ เนื่องด้วยสิ่งลึกลับอยู่เหนือธรรมชาติ ซึ่งไม่สามารถจะทราบและพิสูจน์ได้ ด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ เช่น เรื่องผีสิงเทวดา เรื่องความขลังความศักดิ์สิทธิ์ และรวมทั้งเรื่องโชคลางด้วย และชนชาวไทยหรือกล่าวอย่างทั่วไป ไม่ว่าชนชาวไร ทั้งที่เจริญแล้วและยังไม่เจริญ ย่อมมีความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์เป็นส่วนมาก จะแตกต่างกันในทางเปรียบเทียบ ก็ที่มีความเชื่อมาก หรือเชื่อน้อยกว่ากันเท่านั้นและความเชื่อนี้ ไม่ใช่มีอยู่ในหมู่ชนที่เรียกกันว่าพวกชาวบ้านเท่านั้น แม้คนที่เรียกว่าชั้นปัญญาชนก็มีความเชื่ออยู่เหมือนกัน เพราะฉะนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า เดิมทีเดียวเราถือผีทั้งนั้น ไม่ใช่แต่เราเท่านั้นถึงใครๆ จะเป็นจีนเป็นแขกเป็นฝรั่ง หรือเป็นชนชาติใดภาษาใด ก็ถือผีเป็นสรวงมาก่อนด้วยกัน ตลอดจนถึงของขลังของศักดิ์สิทธิ์และโชคลางด้วย ถึงเดี๋ยวนี้ก็ยังนับถือกันอยู่ จะต่างกันระหว่างชนชาติหรือผู้ที่ถือ ก็ที่มีลักษณะประณีตหรือหยาบกว่ากัน อันเป็นเรื่องปลีกย่อยเท่านั้น หาใช้ต่างกันด้วยมูลฐานแห่งความเชื่อไม่^{๖๙}

ชาวอีสานจึงมีคติความเชื่อที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษคติเกี่ยวกับความเชื่อของชาวอีสานมีมากมาย ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ก็มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชนชาวอีสาน ผู้วิจัยจึงแบ่งความเชื่อของชาวอีสานออกเป็นประเภทต่างๆ ดังนี้

๒.๕.๑ ความเชื่อเรื่องการตั้งถิ่นฐาน

การตั้งชุมชนของชาวอีสานตั้งแต่สมัยโบราณ จึงมักเลือกทำเลที่ตั้งอยู่ตามที่ราบลุ่มที่มีแม่น้ำสำคัญๆ ไหลผ่าน เช่น แม่น้ำโขง แม่น้ำมูล แม่น้ำชี แม่น้ำสงคราม ฯลฯ รวมทั้งอาศัยอยู่ตามริมหนองบึงการเลือกทำเลที่ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชาวอีสานนั้น มักเลือกทำเลที่เอื้อต่อการยังชีพซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ คือ ๑) น้ำ ๒) นา และ ๓) โนน เหตุผลในการเลือกทำเลที่ตั้งถิ่นฐานในลักษณะดังกล่าว จึงพออธิบายได้ดังนี้

(๑) แหล่งน้ำนับเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรก อาจเป็นหนองน้ำใหญ่หรือห้วย หรือลำน้ำที่แยกสาขามาจากแม่น้ำใหญ่ที่มีน้ำเฉพาะฤดูฝนส่วนมากเป็นที่ราบลุ่มสามารถทำนาเลี้ยงสัตว์ได้ในบางฤดูเท่านั้นชื่อหมู่บ้านมักขึ้นต้นด้วยคำว่า "เลิง วัง ห้วย กุด หนองและท่า" เช่น เลิงนกทา วังสามหม้อ ห้วยยาง กุดนาคำ หนองบัวแดง ฯลฯ

^{๖๘} พระอริยานุวัตรเขมาจารีเถระ, คติความเชื่อของชาวอีสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๕.

^{๖๙} พระยาอนุมานราชธน, ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๒), หน้า ๗๑.

(๒) บริเวณที่ตอนเป็นโคกหรือที่สูงน้ำท่วมไม่ถึง สามารถทำไร่และมีทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์มีทั้งที่ดอนริมแม่น้ำและที่ดอนตามป่าริมเขาแต่มีน้ำซับไหลมาบรรจบเป็นหนองน้ำชื่อหมู่บ้านมักขึ้นต้นด้วยคำว่า "โคก ดอน โพนและโนน" เช่น โคกสมบูรณ์ ดอนสวรรค์ โพนยางคำ ฯลฯ

(๓) บริเวณป่าดงเป็นทำเลที่ใช้ปลูกพืชไร่และสามารถหาของป่าได้สะดวก มีลำธารไหลผ่านเมื่ออพยพมาอยู่กันมากเข้าก็กลายเป็นหมู่บ้านและมักเรียกชื่อหมู่บ้านขึ้นต้นด้วยคำว่า "ดง ป่า และเหล่า" เช่น โคกศาลา ป่าต้นเปื่อย เหล่าอุดม ฯลฯ

(๔) บริเวณที่ราบลุ่ม เป็นพื้นที่เหมาะในการทำนาข้าว และทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ในหน้าแล้ง ตัวหมู่บ้านจะตั้งอยู่บริเวณขอบหรือแนวของที่ราบติดกับชายป่าแต่น้ำท่วมไม่ถึงในหน้าฝนบางพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มมีน้ำขังตลอดปี เรียกว่า "ป่าบุงป่าทาม" เป็นต้น

(๕) บริเวณป่าละเมาะหรือป่าในชุมชน มักเป็นที่สาธารณะสามารถใช้เลี้ยงสัตว์และหาของป่าเป็นอาหารได้ตลอดจนมีสัตว์เล็กสัตว์น้อยที่นำมาเป็นอาหารยังชีพ รวมทั้งสมุนไพรใช้รักษาโรคและเป็นสถานที่ยกเว้นไว้สำหรับตั้งศาลดอนปู่ตาตามคติความเชื่อของวัฒนธรรมกลุ่มไต-ลาว ในการตั้งหมู่บ้าน

๒.๕.๒ ความเชื่อเรื่องการปลูกเรือน

ความเชื่อในการปลูกเรือนอีสาน อันดับแรกต้องพิจารณา “ลักษณะสถานที่” หรือบริเวณที่จะสร้างเรือนก่อนโดยต้องเลือกเอาสถานที่ปลอดภัย ไม่มีหลุมบ่อ ไม่มีจอมปลวก ไม่มีหลุมผีไม่มีต่อไม้ใหญ่ และต้องดูความสูงต่ำลาดเอียงของพื้นดินว่าลาดเอียงไปทางทิศใดและจะเป็นมงคลหรือไม่ ดังนี้

(๑) พื้นดินใด สูงหนได้ ต่ำทางเหนือ เรียกว่า "ไชยะเต ดีหลี"

(๒) พื้นดินใดสูงหนตะวันตก ต่ำทางตะวันออก เรียกว่า "ยสะศรี-ดีหลี"

(๓) พื้นดินใดสูงทางอีสาน ต่ำทางหริดี เรียกว่า "ไม่ดี"

(๔) พื้นดินใด สูงทางอาคเนย์ต่ำทางพายัพ เรียกว่า "เตโซ" เอือนนั้นไม่ดี เป็น ไข้พยาธิฮ้อนใจ

เมื่อเลือกพื้นที่ที่จะปลูกเรือนได้แล้วจะมี “การเสี่ยงทายพื้นที่” นั้นอีกครั้งหนึ่ง โดยจัดข้าว ๓ กระหวง คือ ข้าวเหนียว, ข้าวเหนียวดำและข้าวเหนียวแดง อย่างละ ๑ กระหวง นำไปวางไว้ตรงหลักกลางที่ดินเพื่อให้กากิน ถ้ากากินข้าวดำทันท่ว่าอย่าอยู่เพราะที่นั่นไม่ดี ถ้ากากินข้าวแดงทันท่ว่าไม่ดียังเป็นอัปมงคลมากถ้ากากินข้าวขาว ทันทว่าดีหลีจะอยู่เย็นเป็นสุข ให้รีบเห็ดเรือนสมสร้างให้เสร็จเร็วไว

การเลือกพื้นที่ที่จะปลูกเรือนอีกวิธีหนึ่งคือ “การชิมรสของดิน” โดยขุดหลุมลึกราวศอกเศษ ๆ เอาใบตองปูไว้ก้นหลุมแล้วหาหญ้าคาสดมาวางไว้บนใบตอง ทั้งไว้ข้างคั่นจะได้ไอดินเป็นเหยื่อจับอยู่หน้าใบตองจากนั้นให้ชิมเหยื่อที่จับบนใบตอง หากมีรสหวาน เป็นดินที่พอกอยู่ได้ มีรสจืดเป็นดินที่เป็นมงคล จะอยู่เย็นเป็นสุข มีรสเค็ม เป็นอัปมงคล ใครอยู่มักไม่ยั่งยืนมีรสเปรี้ยว พอกอยู่ได้แต่ไม่ใคร่ดินก็จะมีทุกข์เพราะเจ็บไข้อยู่เสมอ

นอกจากนี้ยังมี “ความเชื่อเรื่องกลิ่นของดิน” อีกด้วย โดยการขุดดินลึกราว ๑ ศอกเอาดินขึ้นมาดมกลิ่นว่าเป็นอย่างไร ซึ่งเชื่อกันว่า ถ้าดินมีกลิ่นหอมถือว่าดินนั้นอุดมดี เป็นมงคลอยู่เย็นเป็นสุข แต่ถ้าดินมีกลิ่นเ็น กลิ่นเหม็นกลิ่นคาว ถือว่าดินนั้นไม่ดีใครปลูกสร้างบ้านอยู่เป็นอัปมงคล การดูพื้นที่ก่อนการสร้างเรือนชาวอีสานแต่โบราณถือกันมากแต่ในปัจจุบันได้ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้อง

กับวิถีชีวิตโดยยังใช้คติเดิมแต่มีการเลียงหรือแก้เคล็ด เช่น การชิมดินหากเป็นรสเค็มหรือเปรี้ยวก็แก้เคล็ดโดยการบอกว่าจัด ส่วนการดมกลิ่นดินหากมีกลิ่นเหม็นคาวก็จะบอกเอาเคล็ดว่าหอม เป็นต้น

๒.๕.๓ ความเชื่อเรื่องเทวดา

แม้ว่าชาวอีสานส่วนใหญ่จะนับถือพระพุทธศาสนามาช้านานก็ตาม แต่ก็ยังพบว่ามีการนับถือผีผสมผสานกับความเชื่อในพระพุทธศาสนาด้วย เป็นเพราะว่าเรื่องการนับถือผีของเดิมก็ยังอยู่ และยังได้ผีที่มีอยู่ในพุทธศาสนาแต่เดิมจากอินเดียและลังกาซึ่งติดพ่วงท้ายเข้ามาด้วย^{๗๐} คติความเชื่อของชาวอีสานจึงมีทั้งแบบพุทธ พราหมณ์ ผี เจ้า เทพ ผีปอบ ผีฟ้า ผีแถน ผีปู่ ตา เป็นต้น

นอกจากนี้ก็พบว่า ชาวอีสานบางส่วนยังมีความเชื่อในเรื่องเทพเทวดาหรือเทพเจ้าด้วยซึ่งเชื่อว่าคติความเชื่อเหล่านี้จะได้รับอิทธิพลมาจากลัทธิพราหมณ์ของอินเดียนั่นเอง คติความเชื่อที่สืบทอดกันมา จึงกลายมาเป็นพิธีกรรมต่างๆ ที่ใครไม่ควรลบหลู่ดูหมิ่น เพราะพิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้ล้วนเกิดขึ้นเพื่อการสร้างขวัญกำลังใจ ในการประกอบกิจการและวิถีการดำรงอยู่ของชีวิตมนุษย์ชาวอีสานมีความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้า เทวดา โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องพระยาแถนและพญานาค ซึ่งถือเป็นตัวแทนของเทพชั้นสูงที่ชาวอีสานนับถือมาช้านาน

๒.๕.๔ ความเชื่อเรื่องพระยาแถน

ความเชื่อเรื่องพระยาแถนของกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมกลุ่มวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคอีสานพอจะสรุปความได้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาวชาวอีสาน มีความเชื่อว่าพระยาแถนมีบทบาทมากมายต่อมนุษยชาติเช่นการสร้างโลกจัดให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างมีกฎเกณฑ์กฎการลงโทษ เป็นต้น ส่วนบทบาทที่กลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาว ชาวอีสานมีต่อพระยาแถนเช่นความเคารพขอฝนเพื่อทำไร่ไถนาอ้อนวอนให้ช่วยเหลือเมื่อเจ็บป่วย เป็นต้นทั้งหมดนี้คือความเชื่อของพวกเขาที่มีต่อพระยาแถนนอกจากนี้ยังสรุปบทบาทของพระยาแถนไว้ อีก โดยสามารถแยกบทบาทออกเป็น ๒ ประเภทคือ แถนหลวง และ แถนบริวาร

(๑) แถนหลวง

คำว่า “แถนหลวง” หมายถึงเทพเจ้าผู้สร้างโลกสร้างสรรพสิ่งในโลกและคำนี้มีชื่อเรียกในนิทานเรื่องขุนบรมว่า “แถนฟ้าขึ้น” แต่ในพงศาวดารล้านช้างเรียกว่า “พระยาแถนหลวง”^{๗๑} พระยาแถนหลวงหรือแถนฟ้าขึ้นมีความหมายตรงกัน^{๗๒} กล่าวคือพระยาแถนได้แก่เทพเจ้าหรือพระเจ้าผู้ยิ่งใหญ่สูงสุดเปรียบเทียบกับพรหมในศาสนาฮินดู, พระยะโฮวาในศาสนาคริสต์หรือพระอัลเลาะห์ในศาสนาอิสลาม ความเชื่อเรื่องพระยาแถนนับปรากฏในชาวไทยภาคเหนือชาวไทยใหญ่ในพม่าชาวจีนในสิบสองปันนารวมถึงชาวไทยในภาคอีสานและประชาชนในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว^{๗๓} ซึ่งความเชื่ออันนี้ได้สืบทอดกันมาหลายพันปีของ

^{๗๐} พระยาอนุমানราชธน, ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย, หน้า ๗๓.

^{๗๑} กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติเล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : ก้าวหน้า, ๒๕๐๖), หน้า ๑๔๐.

^{๗๒} ธวัชบุญโณทก, วัฒนธรรมพื้นบ้าน: ความเชื่อ, (กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๑๕๓๔.

^{๗๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๓๔.

ประชาชนในประเทศต่างๆ ดังนั้นพระยาแสนคือพระเจ้าสูงสุดตามความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวอีสาน นั่นเอง

(๒) แถนบริวาร

คำว่า “แถนบริวาร” หมายถึงแถนที่มีศักยภาพน้อยกว่าพระยาแสนและปฏิบัติการตามหน้าที่ที่พระยาแสนบัญชากลุ่มชนชาติพันธุ์ไทย-ลาวมีความเชื่อว่าแถนบริวารที่จะกล่าวต่อไปนี้มีบทบาทและหน้าที่ที่จะสนองคำบัญชาของพระยาแสนแตกต่างกันแถนบริวารแต่ละองค์ก็จะมีบทบาทและหน้าที่เป็นของตัวเองดังนี้^{๗๔}

(๒.๑) แถนหล่อคือแถนมีหน้าที่หล่อรูปรางและใบหนามนุษย์ให้มีความแตกต่างกันลงมาเกิด

(๒.๒) แถนแต่งคือแถนที่มีหน้าที่ประสารณ์วิชาความรู้ต่างๆ ให้แก่นมนุษย์เช่นการทอไหมเลี้ยงไหมตีเหล็กสถาปัตยกรรมการเพาะปลูกการเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น

(๒.๓) แถนถมแถนตรงแถนเถือกแถนหุ้ยคือแถนประจำ ๔ ทิศช่วยชี้ภูมิประเทศอันดีในการตั้งเมืองการเพาะปลูกการพัฒนาบ้านเมือง เป็นต้น

(๒.๔) แถนคำคือแถนผู้ทำหน้าที่ในการสงคราม

(๒.๕) แถนซังคือแถนผู้ทำหน้าที่ในการตัดสินพิจารณาคนดีคนชั่วหรืออาจเรียกได้ว่าเป็นเทพผู้รักษาความยุติธรรมนั่นเอง

(๒.๖) แถนแพนคือแถนผู้ทำหน้าที่สอนศิลปะการเล่นการร้องรำการกวีและดนตรี

(๒.๗) แถนลมคือแถนผู้ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์และองค์พระยาแสนเช่นการนำข้อความต่างๆ ของมนุษย์ไปกราบทูลองค์พระยาแสน

(๒.๘) แถนแนนคือแถนผู้ทำหน้าที่ในการรักษากรรมและสายแนนของมนุษย์ในสวนแนนของพระยาแสนบนเมืองสวรรค์

แถนบริวารเหล่านี้คือแถนที่พระยาแสนหลวงได้ส่งลงมาโลกมนุษย์เพื่อช่วยขุนบรมในการพัฒนาบ้านเมืองที่ขุนบรมปกครองอยู่ดังข้อความว่าเมื่อนั้นพระยาแสนหลวงจึงให้แถนแต่งและพิศณุกรรมลงมาแต่งแปงแก่เขาแถนแต่งจึงมาแต่ยามให้ทำไร่นาปลูกข้าวปลูกผักปลูกลูกไม้หัวมันทั้งมวลอันจักควรกิน^{๗๕} เป็นต้น

ดังนั้นแถนอื่นๆ ก็ทำหน้าที่ของตนตามบัญชาของพระยาแสนหลวงที่กล่าวมาแล้วข้างบน อุดม บัวศรี ได้กล่าวถึงประเด็นความเชื่อดังกล่าว ไว้ในหนังสือ วัฒนธรรมอีสาน (Esarn culture) ว่าชาวอีสานมีความเชื่อเรื่องพระยาแสน ว่าพระยาแสน เป็นผู้มียธิพลในการทำให้ฝนตก โบราณจึงให้ทำบุญบั้งไฟเพื่อ “ถวญแสน” หรือถวญแสน แต่ในนิทานเรื่องพญาคันคากกล่าวว่า ทวงสัญญาแสน ถ้าไม่ทำบั้งไฟถวญแสน ฝนจะไม่ตกต้องตามฤดูกาล ชาวอีสานจึงนิยมทำบั้งไฟทุกหมู่บ้าน โดยถือเป็นงานประจำปีเลยทีเดียว^{๗๖}

^{๗๔} ภิญญ์ โชติกันตะ, “นิยายปรัมปราเรื่องแสน : วิเคราะห์ความเชื่อตามพงศาวดารล้านช้าง”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๘๗.

^{๗๕} กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติเล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : ก้าวหน้า, ๒๕๐๖), หน้า ๑๔๑.

^{๗๖} อุดม บัวศรี, วัฒนธรรมอีสาน, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๖), หน้า ๖๒.

๒.๕.๕ ความเชื่อเรื่องพญานาค

ความเชื่อเรื่องพญานาค หรือนาค เป็นความเชื่อในภูมิภาคเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเรียกชื่อต่างๆ กัน แต่มีลักษณะร่วมกัน คือ เป็นงูขนาดใหญ่มีหงอน เป็นสัญลักษณ์แห่งความยิ่งใหญ่ ความอุดมสมบูรณ์ ความมีวาสนา อีกทั้งยังเป็นสัญลักษณ์ของบันไดสู่จักรวาลอีกด้วย^{๗๗}

ต้นกำเนิดความเชื่อเรื่องพญานาคน่าจะมาจากอินเดีย ด้วยมีปกรณัมหลายเรื่องเล่าถึงพญานาค โดยเฉพาะในมหากาพย์มหาภารตะ นาคถือเป็นปรีกษ์ของครุฑ ส่วนในตำนานพุทธประวัติก็เล่าถึงพญานาคไว้หลายครั้งด้วยกัน ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังมีตำนานเรื่องพญานาคอย่างแพร่หลาย ชาวบ้านในภูมิภาคนี้มักเชื่อกันว่าพญานาคอาศัยอยู่ในแม่น้ำโขง หรือเมืองบาดาล และเชื่อกันว่าเคยมีคนเคยพบรอยพญานาคขึ้นมาในวันออกพรรษาโดยจะมีลักษณะคล้ายรอยของงูขนาดใหญ่

ลักษณะของพญานาคตามความเชื่อในแต่ละภูมิภาคจะแตกต่างกันไป แต่พื้นฐานคือพญานาคนั้นมีลักษณะตัวเป็นงูตัวใหญ่มีหงอนสีทองและตาสีแดง เกล็ดเหมือนปลา มีหลายสีแตกต่างกันไปตามบาร์มี บ้างก็มีสีเขียว บ้างก็มีสีดำ หรือบ้างก็มี ๗ สี เหมือนสีของรุ้ง และที่สำคัญคือนาคตระกูลธรรมดาจะมีเศียรเดียว แต่ตระกูลที่สูงขึ้นไปนั้นจะมีสามเศียร ห้าเศียร เจ็ดเศียรและเก้าเศียร นาคจำพวกนี้จะสืบเชื้อสายมาจาก พญาเศษนาคราช (อนันตนาคราช) ผู้เป็นบัลลังก์ของพระวิษณุ นารายณ์ปรมาตม ๓ เศียรสมุทธรอนันตนาคราชนั้นเล่ากันว่ามียาวใหญ่โตมโหฬารมีความยาวไม่สิ้นสุด มีพันศีรษะ พญานาคนั้นมีทั้งเกิดในน้ำและบนบก เกิดจากกรรมและจากไข่มุขที่ฤทธิ์สามารถบันดาลให้เกิดคุณและโทษได้ นาคนั้นมักจะแปลงร่างเป็นมนุษย์รูปร่างสวยงาม

อุดม บัวศรี ได้กล่าวถึงประเด็นความเชื่อดังกล่าว ไว้ในหนังสือ วัฒนธรรมอีสาน(Esarn culture) ว่า **ความเชื่อในเรื่องนาคเล่นน้ำ** ชาวบ้านอีสานเชื่อว่า ปีใดฝนจะดีไม่ดีขึ้นอยู่กับนาคในน้ำ คำว่า “นาคในน้ำ” หมายถึง คติความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องพญานาค ที่เป็นสัญลักษณ์วัฒนธรรมทางน้ำ ชนิดหนึ่ง โบราณสอนไว้ว่า ฝนตกเพราะนาคเล่นน้ำที่สระโนนดาด ปีใดนาคเล่นน้ำคู่ ฝนจะไม่ดี ปีใดนาคเล่นน้ำคู่ ฝนจะดี ให้ชาวบ้านปักดำนาตามความเชื่อนั้น ส่วนนาคจะเล่นน้ำก็ตัว ให้ดูตามปฏิทินหลวงซึ่งจะบอกไว้ทุกปี^{๗๘}

๒.๕.๖ ความเชื่อเรื่องผี (การถือผี) วิญญาณ และผีป่วน

ระบบความเชื่อและการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย เราอาจแบ่งแยกสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในระบบความเชื่อต่างๆ ออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ พลังอำนาจเหนือธรรมชาติ (Supernatural force) และจิตวิญญาณ หรือเทพเจ้า หรือสิ่งมีชีวิตที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ (Supernature being) ซึ่งในส่วนของสิ่งมีชีวิตที่มีอำนาจเหนือธรรมชาตินั้น ยังแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท ประเภทแรก คือเทพเจ้า (Gods) ที่มีต้นกำเนิดมาจากมนุษย์ (Non-human origin) และประเภทที่สอง จิตวิญญาณ (Spirit) คือผีปศาจหรือวิญญาณของมนุษย์ที่ตายไปแล้ว^{๗๙} ความเชื่อ

^{๗๗} วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://th.wikipedia.org/wiki> [๒๐ มกราคม ๒๕๕๘].

^{๗๘} อุดม บัวศรี, วัฒนธรรมอีสาน, หน้า ๖๒.

^{๗๙} ยศ สันตสมบัติ, มนุษย์กับวัฒนธรรม, ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๔ แก้ไขเพิ่มเติม (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๖), หน้า ๒๘๑.

เรื่องผีและวิญญาณเป็นความเชื่อในอำนาจลึกลับที่เหนือธรรมชาติ ที่เป็นของชาวอีสาน ที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษมาช้านาน รวมทั้งความเชื่อในการครองเรือน การทำมาหาเลี้ยงชีพสิ่งใดที่โบราณห้ามว่าเป็นโทษและเป็นความเดือดร้อนมาให้ก็จะละเว้นและไม่ยอมทำสิ่งนั้นส่วนความเชื่อในการตั้งหมู่บ้านก็ไม่ต่างกันนักชาวอีสานมีการนับถือ"ผีบ้าน" และแถนหรือ "ผีฟ้า"มีการเซ่นสรวงดวงวิญญาณบรรพบุรุษเพื่อให้ช่วยปกป้องรักษาลูกหลาน มีการตั้ง"ศาลเจ้าปู่" ไว้ที่ดอนปู่ตา ซึ่งมีชัยภูมิเป็นโคก น้ำท่วมไม่ถึงมีต้นไม้ใหญ่หนาที่บ มีการก่อสร้าง "ตูป"เป็นที่สถิตของเจ้าปู่ทั้งหลายตลอดจนการตั้ง "ป้อบ้าน"(หลักบ้าน)เพื่อเป็นสิริมงคลของหมู่บ้านและมีการเซ่น "ผีอาฮัก"คือเทพารักษ์ให้ดูแลคุ้มครองผู้คนในหมู่บ้านให้อยู่ดีมีสุขตลอดไป

พิธีเลี้ยง "ผีปู่ตา"จะกระทำในเดือน ๗ คำว่า"ปู่ตา" หมายถึงญาติฝ่ายพ่อ (ปู่-ย่า) และญาติฝ่ายแม่(ตา-ยาย) ซึ่งทั้งสี่คนนี้เมื่อยังมีชีวิตอยู่ก็เป็นที่เคารพของลูกหลานครั้นเมื่อตายไปจึงปลุกหอหรือที่ชาวอีสานเรียก"ตูป" มักใช้เสา ๔ ต้นหลังคาจั่วพื้นสูงโดยเลือกเอาสถานที่เป็นดงใกล้บ้านมีต้นไม้ใหญ่และสัตว์ป่านานาชนิดเรียกว่า"ดงปู่ตา"ถือเป็นที่สุดดีสิทธิ์ ใครไปรุกกล้าตัดต้นไม้หรือล่าสัตว์ไม่ได้หรือแม้แต่แสดงวาทะจาหยาบคายก็ไม่ได้ ปู่ตาจะลงโทษกระทำให้เจ็บหัวปวดท้องและเมื่อมีการเจ็บไข้ได้ป่วยมีคนล้มตายผิดปกติเกิดขึ้นในหมู่บ้านชาวอีสานถือกันว่า "หลักเหียงหงวย" ต้องทำพิธีตอกหลักบ้านใหม่ให้เที่ยงตรง มีการสวดมนต์เลี้ยงพระสงฆ์เช่นสรวงเทพยดาอารักษ์ แล้วหาหลักไม้แก่นมาปักใหม่ซึ่งต้องมีคาถาหรือยันต์ใส่พร้อมกับสวดญัตติเสาก่อนเอาลงดินในบริเวณกลางบ้านทั้งนี้เพราะชาวอีสานมีความเชื่อในการตั้ง "หลักบ้าน"เพราะหลักบ้านเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของผังชุมชนระดับหมู่บ้านและเปรียบเสมือนหัวใจของบ้าน เมื่อชุมชนเติบโตขึ้น "หลักบ้าน"ก็พัฒนาไปสู่"หลักเมือง"ดังที่ปรากฏอยู่ทั่วไปในประเทศไทย หลักบ้านมักสร้างด้วยไม้มงคล เช่น ไม้คูณไม้ย้อย มีทั้งหลักประธานหลักเดี่ยวและมีพร้อมหลักบริวารรายล้อมส่วนรูปแบบของหลักบ้านนั้น มักควั่นหัวไม้เป็นเสาทรงบัวตูมหยาบ ๆบางแห่งก็ถากให้เป็นปลายแหลมแล้วทำหยัก "เอวขัน" ไว้ส่วนล่าง

การถือผีหรือการมีความเชื่อในเรื่องผีของชาวอีสานนั้น เป็นประเภท จิตวิญญาณ (Spirit) คือผีปศาจหรือวิญญาณของมนุษย์ที่ตายไปแล้ว ยังก็เป็นความเชื่อของคนในแต่ละชุมชนท้องถิ่นบางชุมชนก็มีความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณในแบบเทวดาอารักษ์ (Guardian spirit)^{๘๐} ซึ่งมีฤทธิ์อำนาจต่ำกว่าเทพเจ้า แต่มีความใกล้ชิดกับมนุษย์มากกว่าเทพเจ้า พื้นที่บางแห่งเชื่อว่าเทวดาอารักษ์จะทำหน้าที่ดูแลให้ความคุ้มครองป้องกันภัยแก่ผู้ประพฤติดี เทวดาอารักษ์ยังอาจสิงสถิตอยู่ตามต้นไม้ใหญ่เพื่อดูแลป่า คุ้มครองแม่น้ำและทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ความเชื่อในเทวดาอารักษ์ทำให้สังคมวัฒนธรรมหลายๆ แห่งให้ความเคารพยำเกรงแก่ป่าและน้ำ และทำการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติดุจดังผู้มีพระคุณ

ความเชื่อเรื่องผีปู่ตายายนั้น สอดคล้องกับคติความเชื่อว่ามีจิตวิญญาณ (soul) ซึ่งยังคงดำรงอยู่หลังจากมนุษย์สิ้นลมหายใจและร่างกายเน่าเปื่อยผุพังต่อไป บางสังคมวัฒนธรรมเชื่อว่าวิญญาณของบรรพบุรุษจะวนเวียนอยู่ใกล้ๆ ทำหน้าที่คุ้มครองลูกหลานให้ปลอดภัยจากภยันตรายต่างๆ ความเชื่อในลักษณะเช่นนี้ ทำให้เกิดพิธีเช่นไหว้บูชาดวงวิญญาณของบรรพบุรุษ และกลายมาเป็นพื้นฐานอำนาจของผู้อาวุโสภายในครอบครัว

^{๘๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๒.

จี.อี. สวานสัน (G.E. Swanson)^{๘๑} เสนอว่า ความเชื่อในวิญญาณบรรพบุรุษและพิธีเช่น ไหว้บูชาวิญญาณบรรพบุรุษมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับโครงสร้างอำนาจภายในครอบครัวและระบบเครือญาติ ความเชื่อในวิญญาณบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานของระบบความเชื่อในสังคมวัฒนธรรมที่ ครอบครัวและระบบเครือญาติเป็นแกนกลางของการตัดสินใจ โครงสร้างของครอบครัวและเครือญาติ มีการรวมตัวเป็นปึกแผ่นและแน่นแฟ้น ความเชื่อในการให้คุณและโทษของวิญญาณบรรพบุรุษต่อ ลูกหลานที่ยังมีชีวิตอยู่ เป็นการเสริมสร้างอำนาจในการตัดสินใจและการควบคุมกฎระเบียบของพ่อ หรือผู้อาวุโสในครอบครัว

หมู่บ้านชาวอีสานของประเทศไทยก็เช่นเดียวกัน ความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณ ยังคงมีบทบาทอย่างสูง เพราะว่าลัทธินับถือผี (Animism) เป็นองค์ประกอบสำคัญอันหนึ่งของระบบศาสนา ในสังคมไทยควบคู่ไปกับพุทธศาสนาและลัทธิพราหมณ์ อันเป็นการผสมกลมกลืนขององค์ประกอบทางศาสนา ความเชื่อ และพิธีกรรมที่แตกต่างกันแต่รวมกันเป็นศาสนาเดียวกันโดยปราศจากการแบ่งแยกลัทธิถือผีนิยม เป็นลัทธิศาสนาดั้งเดิมของสังคมไทยก่อนที่จะรับเอาศาสนาพุทธและพราหมณ์เข้ามาผสมกลมกลืนภายหลังความเชื่อเรื่องผีจึงมีตำแหน่งที่แน่นอนในระบบโลกทัศน์และจักรวาลวิทยาของคนไทย ถ้าหากเปรียบเทียบกับศาสนาพุทธและพราหมณ์ ซึ่งมุ่งให้ความสนใจเรื่องโลก จักรวาล กรรม ชาตินี้-ชาติหน้าแล้ว จะเห็นได้ว่าความเชื่อเรื่องผีในสังคมไทยนั้น ให้ความสนใจกับเรื่องที่ไม่เคยกว่า เฉพาะเจาะจงและเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตในแต่ละท้องถิ่นมากกว่า คนไทยโดยเฉพาะที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านชนบทได้จัดแบ่ง “ผี” ออกเป็นหลายประเภท เช่นผีเปรตหรือยักษ์ตามที่ ได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนา ผีที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อที่เป็นของคนพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่น ได้แก่ ผีป่า ผีน้ำ ผีนางไม้ ผีบรรพบุรุษ ฯลฯ^{๘๒}

การถือผี ของชาวอีสานมีมาช้านาน จึงกล่าวได้ว่า ความเชื่อเรื่องผิวนั้นถือเป็นศาสนา เริ่มแรกดั้งเดิมของชาวอีสาน ก่อนที่จะรับเอาศาสนาพุทธและลัทธิพราหมณ์เข้ามาผสมกลมกลืนเป็นระบบศาสนาของตน ความเชื่อเรื่องผีจึงหยั่งรากลึกลงในระบบโลกทัศน์และจักรวาลวิทยาของชาวบ้านอีสานมานาน ดังนั้นความเชื่อเรื่องผี จึงมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านเป็นอย่างมากเพราะความเชื่อเรื่องผีมุ่งให้ความสนใจเกี่ยวกับความเป็นอยู่ โรคภัยไข้เจ็บ การทำมาหากิน ความปลอดภัยในการเดินทาง ความอุดมสมบูรณ์ของผลผลิตทางการเกษตร รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติรากฐานของความเชื่อดั้งเดิมนี้เองได้กำหนดให้มี “ผี” ประจำอยู่แทบทุกหนทุกแห่งในท้องถิ่นโดยเฉพาะในบริเวณสถานที่หรือแหล่งธรรมชาติที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ร่วมกัน เช่น ผีปู่ตา ผีต้นน้ำผีดอน ผีเหล่า ผีภู ฯลฯ ในหมู่บ้านอีสานลักษณะดังกล่าวนี้จึงเป็นโครงสร้างความคิดทางวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวอีสาน (Indigenous culture construct)^{๘๓}

“ผี”ของชาวอีสานจึงสามารถแบ่งออกได้หลายประเภทดังต่อไปนี้

^{๘๑} G.E. Swanson, *The Birth of the Gods* (Ann Arbor : University of Michigan Press, 1969), pp. 4-31.

^{๘๒} สุริยา สมุทคุปต์, *ฮิตบ้านคองเมือง*, (โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ทางมานุษยวิทยาของอีสานสำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, ๒๕๔๔), หน้า ๑๖๘-๑๖๙.

^{๘๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๐.

๑) **ผีบ้าน** แต่ละหมู่บ้านในภาคอีสานจะนับถือผีประจำบ้านที่เรียกว่า “ผีปู่ตา” ผีปู่ตาเป็นผีที่คอยดูแลรักษาป้องกันอันตรายต่างๆ ที่จะมากระทำแก่คนในหมู่บ้านทุกๆ ปี จะมีการเลี้ยงผีปู่ตามักจะเป็นป่าที่มีต้นไม้อายุนับร้อยปีเพราะชาวบ้านมีความเชื่อว่า หากไปตัดไม้หรือยิงนกภายในบริเวณดอนปู่ตาผีปู่ตาจะโกรธาและบันดาลให้ชีวิตประสบแต่อัปมงคลในพิธีเลี้ยงผีปู่ตานั้นเฒ่าจ๋าจะเป็นพิธีกรเพราะเฒ่าจ๋าเป็นคนกลางในการติดต่อระหว่างชาวบ้านกับผีปู่ตาเมื่อวันเลี้ยงผีบ้าน ชาวบ้านจะจัดเตรียมอาหารคาวหวานไปร่วมในพิธีเช่น ข้าวต้มไข่ต้ม ไก่ต้ม เหล้าขาว ปั่นข้าว ข้าวดำข้าวแดงกล้วย น้ำอ้อยน้ำตาล

๒) **ผีนา หรือผีตาแฮก** เป็นผีที่ทำหน้าที่อารักขาผืนนา คอยอำนวยผลให้ข้าวกล้างดงาม น้ำ ปลา อุดมสมบูรณ์ตลอดจนคอยคุ้มครอง วัว ควาย ให้มีสุขภาพดีเหมาะในการทำงานผีตาแฮกจะสถิตอยู่มุมใดมุมหนึ่งของที่นา นาแปลงใดที่ตาแฮกสถิต ชาวนาจะยกคันนาให้สูงขึ้นก่อนจะลงมือทำนา จะต้องทำพิธีเลี้ยงผีตาแฮกเสียก่อน การเลี้ยงผีตาแฮก นั้นจะกระทำกันในวันพฤหัสบดี อาหารที่นำไปเช่นผีตาแฮก ไก่แกง ไก่ต้ม เหล้าขาว แกลบข้าวต้มมัด ไข่ต้ม ข้าวดำ กล้วยน้ำอ้อย น้ำตาลเมื่อเลี้ยงตาแฮกเสร็จแล้วชาวนาก็จะปักดำข้าวกล้าในนาแปลงที่ตาแฮกอยู่ก่อนเพื่อเป็นการเสี่ยงทายความงอกงามของข้าวในนา

๓) **ผีเชื้อหรือผีบรรพบุรุษ** เป็นผีเครือญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ชาวบ้านมีความเชื่อว่าผีบรรพบุรุษยังไม่ได้ไปเกิดยังคงคอยคุ้มครองลูกหลานของตนอยู่ แต่ถ้าหากลูกหลานประพฤติไม่เหมาะสมผีเชื้อก็จะโกรธบันดาลให้เจ็บป่วย ลูกหลานจะต้องทำการขอขมาจึงจะหายโกรธเมื่อถึงวันโกน วันพระหรือวาระที่ทำบุญข้าวสากในเดือนสิบและบุญข้าวประดับดินในเดือนเก้าลูกหลานจะต้องให้ทานอุทิศส่วนกุศลไปให้

๔) **ผีปอบ** ผีปอบก็คือคนที่เป่าผีเข้าสิงในร่างกายคนอื่นเรียกว่า ผีปอบเข้าเพื่อที่จะกินตับไตไส้พุงคนนั้นบางครั้งคนที่ถูกปอบเข้าจะถึงแก่ชีวิตหากไม่มีหมอผีมาขับไล่ผีปอบที่สิงสถิตอยู่ให้ออกไป เชื่อว่าสาเหตุที่จะทำให้คนเป็นปอบนั้นมีอยู่ ๒ ประการคือ

ประการแรก เกิดจากการเรียนเวทมนตร์คาถาต่างๆ เช่นเสน่ห์ยาแฝดอยู่ยงคงกระพันแล้วเวทมนตร์คาถานั้นแก่กล้าจนเกินไปหรือประพฤติปฏิบัติผิดข้อห้ามของเวทมนตร์นั้นๆ ผลที่สุดก็กลายเป็นผีปอบ

ประการที่สอง เกิดจากการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษหากพ่อหรือแม่เป็นปอบเมื่อตายไปผีปอบจะรีบออกจากร่างไปสิงสถิตบุคคลที่อยู่ใกล้และบุคคลนั้นจะกลายเป็นปอบทันทีเมื่อผีปอบเข้าสิงร่างใคร บุคคลนั้นจะมีอาการชักกระตุกตื่นตระหนกหวาดกลัวเสียงร้องไห้หวนนำกลัว ญาติพี่น้องต้องไปตามหมอผีมาทำพิธีขับไล่ผีปอบโดยใช้หว่ายวิเศษหรือทางกระเบนและใช้วานไฟเหน็บหรือจี้ลงไปตามส่วนต่างๆ ของร่างกาย เมื่อผีปอบทนไม่ได้ก็จะออกปากบอกว่าตนเป็นใคร มาจากไหนแล้วจึงออกจากร่างไป แต่ในบางรายถ้าผีปอบนั้นมีคาถาแก่กล้ากว่าหมอผีปอบนั้นก็เลยไม่ยอมออก คนที่ถูกผีปอบเข้าก็จะตายหากแก้ไขไม่ทันเป็นที่น่าสังเกตว่า คนที่ถูกผีปอบเข้าสิงส่วนมากจะเป็นคนป่วยคนอ่อนแอและคนขวัญอ่อน

๕) **ผีเป่า** มีความเชื่อว่าผีเป่าคือคนที่กลายเป็นผีดิบเพราะชอบกินตับคน ตับสัตว์หรือชอบกินอาหารทะเลสด อาหารคาว ผีเป่าจะออกหากินในเวลากลางคืนโดยเฉพาะในคืนเดือนมืดที่ตรงกับวันพระมักจะออกหากินคนที่เป่าผีจะมีแสงออกที่รูจมูกทั้งสองข้าง**หมอผี** คือ ผู้ที่มีความนับถือ

อำนาจลึกลับและญาณวิเศษที่สามารถติดต่อขอความช่วยเหลือจากอำนาจลึกลับได้ นอกจากนี้หมอผียังเป็นตัวแทนในการบวงสรวงสังเวยติดต่อและสื่อสารกับผีได้ทำให้เกิดพิธีกรรมต่างๆมากมายเช่นการฟ้อนผีผด

๖) การฟ้อนผีผดภาคอีสานเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของประเทศไทยซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศที่เต็มไปด้วยป่าเขาลำเนาไพรแต่บางแห่งก็แห้งแล้ง และบางครั้งก็ต้องประสบอุทกภัยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่าเป็นภาคที่ได้รับภัยธรรมชาติมากเหมือนกันและผู้คนในภาคนี้อยู่ตามชนบท ส่วนมากเชื่อถือเกี่ยวกับผีสังต่าง ๆ จึงมีพิธีการฟ้อนชนิดหนึ่งเรียกว่า “การฟ้อนผด” เป็นการปฏิบัติตามแนวความเชื่อนี้

การฟ้อนผดคือการฟ้อนรำเพื่อเป็นการสังเวยผีบรรพบุรุษ ประเพณีการฟ้อนผดนี้ตามที่ได้ยินจากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ได้กล่าวว่า มี ๒ อย่างด้วยกันคือการฟ้อนผีผด และการฟ้อนผีเม้ง ซึ่งมีกรรมวิธีอย่างเดียวกันเพียงแต่แตกต่างกันบ้างเล็กน้อยคือการฟ้อนผีผดไม่มีกระบอกน้ำปลาร้าแต่การฟ้อนผีเม้งจะมีกระบอก ใส่ น้ำปลาร้าสังเวยผีด้วยการที่ใช้น้ำปลาร้าทำนกล่าวว่ใส่ตามธรรมชาติที่ถือกันมาแต่เดิมสันนิษฐานกันว่าเป็นเพราะว่าชาวภาคนี้ชอบรับประทานปลาร้านั่นเองสำหรับการฟ้อนผดนี้มักจะทำกันในระหว่างเดือนพฤษภาคม มิถุนายนซึ่งพวกฟ้อนผดคนนี้จะต้องเป็นพวกตระกูลเดียวกันและเมื่อครบรอบปี บางตระกูลก็ทำ ๓ ปีต่อครั้ง บางตระกูลก็ปีละครั้ง หรือบางตระกูลก็ไม่มีกำหนดแน่นอนเห็นว่ามีเช่นเมื่อใดก็จัดทำกันเสียทีหรือบางทีคนในครอบครัวเกิดการเจ็บป่วยต้องบนบานผีปู่ตายายอันเป็นบรรพบุรุษ ก็ต้องทำพิธีเช่นสรวงกันตามที่ได้บนบานไว้ซึ่งการฟ้อนผดแต่ละครั้งก็จะต้องใช้จ่ายเงินทองเกี่ยวกับการเลี้ยงดูพวกญาติพี่น้องที่มาช่วยในงานตลอดจนชาวบ้านในละแวกเดียวกันที่มาช่วยในงานด้วย

๒.๖ สรุป

ความเชื่อเป็นสิ่งที่มนุษย์ค่อยๆเรียนรู้และทำความเข้าใจโลกที่เป็นมานานหลายพันปี และเชื่อว่าอำนาจลึกลับจะทำให้มนุษย์ได้รับผลดีผลร้าย เมื่อมนุษย์กลัวอำนาจลึกลับนั้น ก็จะกระทำการต่างๆ เพื่อมิให้ถูกลงโทษและเพื่อให้อำนาจนั้นพึงพอใจ ต่อมาจึงมีพิธีกรรมต่างๆ เพื่อบูชา เช่นเทพเจ้า เพราะเชื่อว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดขึ้นต้องมีผู้บันดาล ให้มนุษย์ตั้งเทพเจ้าประจำสิ่งนั้นๆขึ้น^{๔๔} ความเชื่อเกิดจากสภาพที่บุคคลให้ความมั่นใจเห็นคล้อยตาม และพร้อมที่จะปฏิบัติตามสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้วนำไปถ่ายทอดให้บุคคลอื่นได้ทราบเพื่อต้องการให้เกิดความมั่นใจ เห็นคล้อยตาม และปฏิบัติตามด้วย โดยไม่คำนึงว่าความเชื่อนั้นๆมีเหตุผลที่สามารถพิสูจน์ได้หรือไม่ และชี้ให้เห็นว่าความเชื่อของคนมีมูลเหตุมาจากความไม่รู้ ความไม่รู้ทำให้เกิดความกลัว ครั้นเมื่อมีความกลัวแล้วจึงคิดสร้างความเชื่อขึ้นมาเพื่อให้เป็นที่พึ่งทางใจ ความเชื่อบางอย่างอาจหมดความจำเป็น ไม่มีประโยชน์ ไม่มีความหมายโดยตรงต่อชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาถึงเหตุและผล รวมทั้งสาระที่เกิดจากความเชื่อในสิ่งต่างๆ

^{๔๔} ดนัย ไชยโยธา, ลัทธิต ศาสนาและระบบความเชื่อ กับประเพณีนิยมในท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๘), หน้า ๔๔.

เมื่อพุทธศาสนิกชน มีความเชื่อว่า หากผู้ใดสักการบูชากราบไหว้ ย่อมเป็นสิริมงคลทั้งต่อตนและครอบครัว เบื้องต้นบุคคลพึงมีศรัทธาและปัญญาควบคู่กันไป และไม่พึงหาที่พึ่งภายนอกตนดังปรากฏในกาลามสูตรว่า บุคคลพึงอย่าเชื่ออย่างมงายหรือตามคำบอกเล่า เป็นต้น แต่พึงเชื่อสิ่งต่างๆ ด้วยเหตุผลอันควรเชื่อถือด้วยโยนิโสมนสิการของตนเอง คือ ให้พิจารณาก่อนจึงเชื่อ ดังนั้น การสักการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ จึงเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นหนทางแห่งกุศลกรรมบถ กล่าวคือ ทางแห่งการทำความดีด้วยการให้ทาน รักษาศีลและตั้งจิตใจให้เป็นกุศลเจตนาต่อพระรัตนตรัยอันเป็นที่พึ่งภายในตน ความเป็นมาของการเกิดเป็นเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น เกิดขึ้นจากความเป็นมนุษย์ เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่แล้ว ได้กระทำ กรรมที่เป็นกุศลเป็นเหตุให้เมื่อละจากโลกมนุษย์ไปแล้ว ได้บังเกิดเป็นเทวดาในโลกสวรรค์

เทวดา คือ สัตว์โลกชนิดหนึ่ง ผู้ได้กระทำ กรรมที่เป็นกุศลแต่ครั้งยังเป็นมนุษย์ เมื่อตายแล้วได้ไปเกิดเป็นเทวดาที่เทวภูมิ มีความพิเศษในตัว ร่างกายงดงาม มีรัศมีสว่างไสวในยามที่ปรากฏกาย มีความสุข เล่นเพลิดเพลินสนุกสนานด้วยกามคุณทั้ง ๕ เป็นผู้ที่มีชีวิตและภาวะเป็นทิพย์ มีกายเป็นแสงสว่าง เปล่งรัศมี และเสวยสุขในสวรรค์ ชั้นต่าง ๆ นอกจากนี้นั้นเหล่าเทวดายังมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เทพบุตรส่วนนางฟ้าเรียกว่า เทพธิดา การเกิดเป็นเทวดา หรือนางฟ้านั้น ไม่ต้องผ่านระบบตั้งครรภ์เหมือนมนุษย์ แต่จะจุติกายภาวะเป็นเทวดาเลย ซึ่งเรียกกันว่า โอปปาติกะ คือเกิดโตขึ้นทันที และมีอวัยวะครบสมบูรณ์เหมือนมนุษย์ที่สมบูรณ์ ตามคติความเชื่อกล่าวว่า ถ้าเป็นเทพบุตรก็จะมีรูปร่างโสภาคเหมือนมนุษย์ผู้ชายที่มีอายุประมาณ ๒๐ ปี ส่วนที่เป็นเทพธิดาก็จะมีรูปร่างโสภาคเหมือนหญิงสาวที่มีอายุประมาณ ๑๖-๑๗ ปี โดยภาวะจะไม่มีการแก่ ไม่มี อาการเจ็บไข้แต่จะมีรูปโฉมงดงาม สามารถคงความเป็นหนุ่มสาวอยู่เช่นนั้นตลอดอายุขัย และเมื่ออยากได้อะไรก็เพียงนึกเอาก็กมีแล้ว ซึ่งเรียกว่า อิมทิพย์

ประเภทของเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นจำแนกออกเป็น ประเภทใหญ่ ๆ ได้ ๓ ประเภท คือ (๑) สมมติเทพ หมายถึง เทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชาพระมหากษัตริย์ พระเจ้าจักรพรรดิ ผู้ปกครองประเทศ (๒) อุปัตติเทพ หมายถึง เทวดาชนิดโอปปาติกะผู้ผุดอุบัติบนสวรรค์ชั้นต่ำ บ้างสูงบ้างตามบุญกุศลที่ตนได้บำเพ็ญมาเมื่อครั้งเป็นมนุษย์และ (๓) วิสुทธิเทพ หมายถึง พระอรหันต์ผู้มีจิตปราศจากเครื่องร้อยรัดทั้งปวง มีจิตใจผ่องใสเบิกบาน มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์อยู่เสมอและเป็นที่พึ่งอันประเสริฐของสรรพสัตว์ทั้งหลาย

หลักธรรมที่นำไปสู่ทางที่ดี ทางกุศล ทางไปสู่สุคติโลกสวรรค์ ที่ควรประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เพียบพร้อมสมบูรณ์ในด้าน กาย วาจา และใจซึ่งกุศลกรรมบถ นี้ยังเป็นเครื่องขัดเกลาจิตใจให้สิ้นได้ แล้วเกิดมีสัมมาทิฐิเป็นเบื้องต้นในที่สุดจากการศึกษาหลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เกิดเป็นเทวดาในทรรศนะของพระพุทธศาสนาทำให้ได้ข้อสรุปจากการศึกษาพบว่าหลักธรรมที่เป็นเทวธรรม หรือธรรมที่เป็นเหตุให้เป็นเทวดา นอกจากนั้นยังประกอบไปด้วยหลักวัตรบพ ๗ บุญกิริยาวัตถุ ๓๒ และกุศลกรรมบถ ๑๐

ชาวอีสานพึงพาอาศัยป่าไม้และธรรมชาติเพื่อการดำรงชีวิต โดยการทำเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก ทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์ บางปีสภาพดินฟ้าอากาศไม่เอื้ออำนวยต่อการเพาะปลูก เกิดภัยธรรมชาติ แห้งแล้ง จึงทำให้เกิดความเกรงกลัวต่ออำนาจเหนือธรรมชาติลึกลับ เป็นเหตุให้เกิดความเชื่อเรื่องผีสง เหวดอารักษ์ จึงมีการเซ่นสรวงบูชาอ่อนวอนให้ป้องกันรักษา ให้เกิดความปลอดภัย

ดังนั้นชาวอีสานจึงมีพิธีกรรมการบูชาผีบรรพบุรุษ ชาวอีสานถือว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตเป็นอย่างมากความเชื่อ หมายถึงการยอมรับนับถือ ในสิ่งนั้นๆ ในที่นี้คือการยอมรับนับถือ ว่ามีจริง แม้จะเป็นสิ่งที่มองไม่เห็น แต่ก็เชื่อว่าเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่จริง และมีอำนาจคุ้มครองปกป้องรวมทั้งอวยพรอวยชัยให้ชาวบ้านอยู่เย็นเป็นสุขได้ ความเชื่อจึงเกิดจากสภาวะที่บุคคลให้ความมั่นใจ เห็นด้วยคล้อยตาม และพร้อมที่จะปฏิบัติตามสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งเชื่อทั้งสิ่งที่มองเห็นสัมผัสได้และสิ่งที่มองไม่เห็นเป็นอำนาจลึกลับที่มีผลทำให้มนุษย์ได้รับผลดีผลร้ายเมื่อมนุษย์เชื่อในอำนาจลึกลับนั้นก็จะกระทำการต่างๆ เพื่อมิให้ถูกลงโทษและเพื่อให้อำนาจนั้นพึงพอใจต่อมาจึงมีพิธีกรรมต่างๆ เพื่อบูชาเช่นสรวงวิญญานหรือเทพเจ้า